

ANDRÁSSY KLÁRA, EGY (A)TIPIKUS ARISZTOKRATA¹

„Azt hiszem, hogy végconclusióban nem annyira az irány a fontos, de a lelkület[,] amelylyel az ember azt képviseli. Ez [az] egyetlen értelme – szerintem – a noblesse obligenek.”² Ezekkel a szavakkal búcsúzott levelében Andrassy Klára édesanyjától 1937 novemberében, mielőtt elhagyta Párizst, hogy megkezdje tudósítói munkáját a polgárháború sújtotta Spanyolországban. A fenti levélrészlet akár életútja mottójának is beillene; hiszen bármilyen ügy mellett is foglalt állást, a küzdelem betöltötte egész életét. Legyen szó akár karitatív gyűjtésekről, vagy tagtoborzó akciókról a MANSZ (Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége) vagy a Magyar Nők Szentkorona Szövetsége számára, később a lengyel menekültek segélyezéséről, Andrassy Klára neve mindig feltűnik a kezdeményezők és főszervezők sorai között. Látszólag a cél és az eszme is változik, csak az Andrassy-lány aktivitása állandó. Valójában azonban, jobban megismerkedve id. Andrassy Gyula legfiatalabb unokájának életével és munkásságával, a változás mértéke és iránya már korántsem ilyen egyértelmű.

Az Andrassy-klán³ női tagjairól szólva a legismertebb név talán a „vörös grófnő”, vagyis Károlyi Mihályné Andrassy Katinkáé. Károlyiné kétkötetes emlékirata⁴ az egyik legkorábban kiadott magyar arisztokrata memoár 1945 után, első részét már 1967-ben kézbe vehették a magyar olvasók is – holott a napjainkban igen magas példányszámban eladott főnemesi (női) emlékezések, naplók kiadási „hulláma” csak az 1980-as évek

1 Fejezet „A magyarországi arisztokrácia két világháború közötti társadalmi pozícióvesztése női források tükrében” című doktori disszertációhoz. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Művelődéstörténet Doktori Program. Témavezető: Ablonczy Balázs PhD. 2018–2019. tavaszi szemeszter.

2 Andrassy Klára Andrassy Gyulánéhoz. Párizs, 1937. november 20. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), P 4 Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Családi fondok, levéltárak, Andrassy-levéltár (a továbbiakban P 4), 464. t.

3 Szándékosan használtuk a „klán” szót, utalva arra, hogy nem csupán a szűkebb értelemben vett Andrassy családról van szó, hanem kiterjedt rokonságáról is.

4 Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Bp. 1967. (A továbbiakban az 1985-ben megjelent kiadásra hivatkozunk.)

1. kép
Odescalchi Károlyné sz. Andrássy Klára
grófnő (1898–1941). Angelo műterme, 1927.
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár,
ltsz.: 2732/1951 fk.

második felében indulhatott el, Odescalchi Eugénie írásával.⁵ Nem véletlen, hogy Andrássy Katinka önéletírását a szocialista kultúrpolitika is akceptálta, hiszen a munka egyértelmű állásfoglalás a nagybirtokos arisztokrácia értékrendjével szemben, és ezzel együtt tudatos szakítás azzal a társadalmi közeggel is, amelyből a szerző eredendően származott. „A szerző – férje oldalán – sajátos, a magyar történelemben egyedülálló életutat tett meg: a felső arisztokrácia feudális ideológiával átitatott, már annak idején is anakronisztikusan élő köreitől eljutott a munkásosztály forradalmi mozgalmáig” – méltatta a kötetet egy korabeli recenzió.⁶ A szöveg igen egyértelműen fogalmazza meg, miért is propagálta az államszocialista kultúrpolitika Andrássy Katinka életművét. Az ideológiai „máztól” megszabadítva a fenti sorokat, több kérdés is felmerülhet

-
- 5 Odescalchi Eugénie: Egy hercegnő emlékezik. Bp. 1987. Azóta számos női arisztokrata emlékirat és napló jelent meg magyar nyelven is, néhány példa: *Lázár Mária*: Jó volt élni. Bp. 1999.; *Edelsheim Gyulai Ilona*: Becsület és kötelesség I–II. Bp. 2001–2002.; *Károlyi-Széchenyi Ilona*: Kileng az inga. Egy arisztokrata festőművésznő életútja, bánatai és örömei. Bp. 2005.; *Stella Kuylenstierna-Andrássy*: Ég a puszta. Bp. 2015.; *Gróf Károlyi Istvánné Windisch-Graetz Mária Magdolna*: Feljegyzések és életképek. Bp. 2017.; *Gróf Ifjabb Andrássy Gyuláné Zichy Eleonóra*: Napló 1917–1922. Bp. 2018.
- 6 *Erényi Tibor – Szabó Ágnes*: Károlyi Mihályné memoárjai. Párttörténeti Közlemények 15. (1969) 3. sz. 174.

az utókor kutatójában. Beszélhetünk-e egységes „feudális ideológiáról” a magyar arisztokrácia esetében? Szűkebb keretek között vizsgálva a kérdést: létezett-e egységes ideológia az Andrássy családban – vagyis abban a közegben, amelyben Katinka felnőtt, amellyel a későbbiekben szakított, és amelynek véleményére egész életében igen sokat adott? Valóban egyedülálló életút Károlyi Mihályné sorsa?⁷

Nem kell messzire menni, hogy olyan személyt találjunk, aki részben megcáfolja ez utóbbi feltevést. Andrássy Katinka húgának, Klárának az élete hirtelen, tragikus módon ért véget – nem tudhatjuk, sorsa milyen irányba haladt volna tovább, ha nem esik bombatámadás áldozatául 1941 áprilisában Dubrovnikban.⁸ Mindenesetre már addigi tevékenységével is felhívta magára a figyelmet. Andrássy Kláráról eddig két, viszonylag részletes, ám sok helyütt kiegészítésre és korrekcióra szoruló rövid biográfia született. Tóth Vásárhelyi Éva 2007-ben egy szakdolgozat formájában dolgozta fel a grófnő életútját. Munkája igen informatív, ám néhány levéltári dokumentum átírása mellett inkább adatközlésre szorítkozik.⁹ Ennek rövidített változata a *Múltunk* című folyóiratban 2008-ban megjelent tanulmány is.¹⁰ Hajdu Tibor is szentelt egy tanulmányt „Kájának”; munkája alaposabban tárja fel az életút részleteit, mint Tóth Vásárhelyi írása, de mindehhez főként Károlyi Mihály levelezését vette alapul, egyéb levéltári forrásokra elvétve hivatkozik.¹¹ Hogy Andrássy Klára fordulatokban gazdag élete mindeddig nem keltette fel a történettudomány érdeklődését, az főként a primer források hiányának tudható be. Az asszonytól igen kevés írás maradt fenn, ezek is főként levelek, újságcikkek, értekezések formájában. A családi legenda szerint létezett egy bizonyos koffer, tele Kája-féle iratokkal és levelekkel. Tulajdonosa ezt a bőröndöt valamikor az 1930-as évek végén volt férjének adta át megőrzésre, Odescalchi Károly pedig a második világháború után, angliai emigrációja előtt húgára, Lipthay Bélánéra bízta az anyagokat több más családi értéktárggyal egyetemben. Sajnos azonban mindennek nyoma veszett a szécsényi kastélyban.¹² Andrássy Klára életútjának rekonstruálásához nagy segítségünkre

7 Bár jelen kutatásunknak nem tárgya, de érdemes feltenni azt a kérdést is, hogy Károlyi Mihálynénak valójában milyen kapcsolata volt az ún. „munkásosztállyal”? Emigrációja során ugyan járt a Szovjetunióban, találkozott Lenin rokonságával is, de az ideológiai elhivatottsága nem feltétlenül jelentette azt, hogy valóban szoros kapcsolata volt az ipari munkássággal. Férje hatalomra kerülése idején ugyan gyakran érintkezett ő maga is szociáldemokrata politikusokkal, de – mint erre Hatos Pál is rávilágít – az 1910-es évek végén a hazai szociáldemokrácia bázisát nem a munkásság nyomorban élő rétege adta. Lásd *Hatos Pál: Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és az őszirózsás forradalom története.* (Modern Magyar Történelem) Bp. 2018. 44.

8 Egyes sajtóhíradások szerint a panziót érte találat, amelyben lakott. Lásd pl. Ujság, 1941. május 6. 5.

9 Tóth Vásárhelyi Éva *Jozefin: Kája. Andrássy Klára életpályája.* ELTE BTK Társadalomismeret szak. Bp. 2007. Szakdolgozat. Odescalchi Mark magántulajdona. (Javította, jegyzetekkel ellátta: Odescalchi Pál.)

10 Tóth Vásárhelyi Éva: Gróf Andrássy Klára, a szociális legitimista. *Múltunk* 53. (2008) 2. sz. 105–121.

11 Hajdu Tibor: A magyar ellenállás legitimista hercegnője: Odescalchi Károlyné. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Budapest–Győr 2012. 431–439.

12 Lásd Tóth Vásárhelyi É.: Kája i. m. 56–57.

lehetnek a közvetett forrásanyagok, mint családi levelezés, rokonok naplóbejegyzései stb. Ugyan a különböző levéltárak, megyei múzeumok és egyéb könyvtárak számos hasznosítható anyagot őriznek, de fájdalmas belegondolni, mennyit veszítettek a 19–20. századi magyar arisztokrácia kutatói 1951. május 21-én éjjel, mikor a sorban második nővér, Pallavicini-Andrássy Borbála Remete úti otthonában elégette közvetlen családtagjai és felmenői naplóit, leveleit. Mindezt tette azért, hogy eltüntessen minden olyan iratot, amelyek kompromittálhatják még élő rokonait. (Igen előrelátó volt, másnap megérkezett a végzés a kitelepítéséről.)¹³ Mindamellet úgy véljük, a fennmaradt iratanyag (néhány levél, nővérei és édesanyja naplói, emlékiratai, levelezése, sógora, Károlyi Mihály kiadásban is megjelent levelezése),¹⁴ valamint jelenléte a sajtóban elég alapot szolgáltathatnak jelen kutatásunkhoz, amelynek célja nem egy minden részletre kiterjedő biográfia elkészítése, hanem az életútjának és gondolkodásmódjának változásai mögött megbúvó ok-okozati összefüggések és befolyásoló tényezők feltárása.¹⁵

Ha elvétve találkozunk is a történeti szakirodalomban nevével, általában „pálfordulását” emelik ki a szerzők – vagyis a fő érdekesség a családjában csak Cája vagy Kája néven becézett Andrássy-lánnyal kapcsolatban az a tény, hogy az 1920-as években a legitimizmus színeiben politizáló asszony az 1930-as évek végén, nagy váltásként, már az antifasiszta eszmék harcosaként tűnik fel.¹⁶ Amennyiben ez valóban így történt, szinte érthetetlen, hogy az államszocialista ideológiába oly kitűnően beleillő karriert nem karolta fel az 1945 utáni rendszer. Ezt a szempontot csupán egy-két cikk érvényesíti; talán a legegységelműbben Fedor Ágnes alkalmazza 1946-ban (tehát még mindig nem a kommunista sajtóról beszélünk) a *Haladás* hasábjain megjelent írásában, *A vörös sógornő* címet adva munkájának.¹⁷ „Azt hiszem, írni kell róla. A gyengéd mellékalakról a Károlyi-eposzban, Károlyi Mihály sógornőjéről, a felesége húgáról: gróf Andrássy Klára, Odescalchi hercegnőről.”¹⁸ Fedor rátapint a lényegre: a másutt „vörös hercegnőként”¹⁹ emlegetett Kája alakja, karrierje eltörpül nővére életútja mögött.

A következőkben néhány jelentős évet ragadunk ki Andrássy Klára rövidre szabott életéből, mintegy „pillanatfelvételtként”. Ezek az esztendőik mind karrierjét, mind magánéletét tekintve olykor komoly változásokat hoztak magukkal. Jelen módszerrel alkalmunk nyílik arra is, hogy – a kronológiai rend megtartása mellett – az életútját befolyásoló hatások mentén tekintsük át Andrássy Klára életútját. A következő fejezet tehát voltaképpen egy esettanulmány: célja, hogy egy legendás múltú család

13 *Pallavicini-Andrássy Borbála*: A lelkünkhez nem nyúlhatnak. Kitelepítési és 1956-os napló. Bp. 2018. 7–8.

14 Károlyi Mihály levelezése. I–VI. Szerk. Hajdu Tibor – Litván György. Bp. 1978–2015.

15 Itt köszönjük meg Andrássy Klára unokájának, Odescalchi Marknak a segítségét, aki értékes kiadatlan írott és képi forrásokkal járult hozzá jelen fejezet megírásához.

16 Lásd pl. *Almási Miklós*: A háború alulnézetből. – Kovács Lajos (szerk.): Mindennek vége! Andrássy Ilona grófnő első világháborús naplója. *Mozgó Világ* 41. (2015) 5. sz. 107–109.

17 *Fedor Ágnes*: A vörös sógornő. *Haladás*, 1946. május 9. 6. A lap 1945–1949 között jelent meg Zsolt Béla szerkesztésében, a Magyar Radikális Párt hetilapjaként.

18 Uo.

19 Uo.

legfiatalabb generációját képviselő nő példáján mutassa be a Horthy-kor arisztokrata (női) gondolkodásmódjának összetevőit, amelyek a neveletésből, a társadalmi közegből és az egyéni életútból épp úgy táplálkozhattak, mint a korszellemből.

Gyermekek

Hatások: családi háttér, politikai nevelés, a családfő szerepe

Andrássy Klára grófnő 1898. január 18-án született Budapesten, Andrássy Tivadar gróf és Zichy Eleonóra grófnő negyedik gyermekeként, id. Andrássy Gyula gróf legkisebb unokájaként – újabb lány a három nővér, Ilona, Borbála és Katinka mellé. A fiatal „Kája” grófnő neveltetése a kor megszokott rendje szerint történt: angol, francia és német nevelőnőkkel körülvéve, részint a Margit rakparti palotá(k)ban,²⁰ részint vidéki kastélyokban. Károlyi Mihályné már említett emlékiratai mellett a legidősebb nővér, Andrássy Ilona 2017-ben kiadásban is megjelent irathagyatéka tartalmazza a legtöbb információt a négy Andrássy-lány gyermekkorára nézve.²¹ A korabeli levelekből kiderül, hogy míg Katus (a későbbi Károlyiné) magaviseletében igen könnyű volt kivetnivalót találni, addig Kája esetében hasonló probléma nem merült fel. Jellemző, hogy a Katinkától „megörökölt” angol nevelőnő, Miss Clooney is sokkal könnyebben megtalálta a közös hangot a legfiatalabb lánnyal, mint nővérével.²² Zichy Eleonóra igen tájékozott volt a legkorszerűbb nevelési elvek terén, és az új irányzatokat szerette a gyakorlatban is kipróbálni.²³ Nem tudjuk, hogy kísérletező kedve, amelyről Katinka beszámol, a legkisebb lány nevelését is vajon végigkísérte-e, de az biztos, hogy még ebben az időben is kényszerrel ügyelt arra, nehogy a fiatal grófnő bármilyen információt szerezzen a szexualitásról. Nem csak a különféle könyvek cenzúrázására kell itt gondolnunk (ez általában a lapok összevarrásával történt);²⁴ Esterházy Pálné (később Cziráky Józsefné) leveléből kiderül, hogy Zichy Eleonóra még a vidéki élet természetes velejáróitól is óvni akarta gyermekeit. Így annak érdekében, hogy megkapja édesanyja hozzájárulását ahhoz, hogy a tizenhat éves Klára néhány hetet nővérével tölthessen Pápateszéren, Ilona a következő érvet is felhozta: „Kája istenbizony itt nem tanulna rosszat, fedeztetések 6[-]kor reggel történnék.”²⁵

A legtöbb mágnásgyermekhez hasonlóan Andrássy Klára is otthon, magántanárok segítségével sajátította el a korának megfelelő tananyagot, és minden tanév végén kötelező volt levizsgázni valamelyik oktatási intézményben az adott anyagrészből, hogy

20 Id. Andrássy Gyula mindkét fiára hagyott egy-egy palotát a Margit rakparton (ma Bem rakpart). Tivadar a 9-es szám alatt lakott (ma a Francia Intézet áll a helyén), ifj. Gyula pedig a 6-os szám alatt. Miután Zichy Eleonóra 1909-ben férjhez ment sógorához, ifj. Andrássy Gyulához, elhagyták Tivadar palotáját és a szomszédos házba költöztek.

21 Andrássy Ilona grófnő irathagyatéka. I-II. Szerk. Kovács Lajos. Győr 2017.

22 Andrássy Ilona levelei anyjához, Zichy Eleonórához. 1900-as évek eleje. Andrássy Ilona i. m. II. 54.; 55.; 121.

23 Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Bp. 1985. 23–25.

24 Károlyi M.: Együtt a forradalomban i. m. 21.

25 Andrássy Ilona anyjához, Zichy Eleonórához. Pest, 1914. március 11. Andrássy Ilona i. m. II. 233.

felsőbb osztályba léphessen. Így nevét megtaláljuk a IV. Kerületi Községi Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium, valamint az Országos Nőképző Egyesület Veres Pálné Leányiskolájának magántanulói között.²⁶ Az intézményválasztásból is látszik, hogy esetében az iskolák valóban csak az év végi vizsgák lebonyolítása szempontjából, területi illetékesség alapján játszottak szerepet, egyéb funkciójuk a nevelés terén nem volt. Amennyiben az anya szándéka az lett volna, hogy lánya az oktatási intézmény szellemiségét is elsajátítsa, illetve idegen nyelvű oktatásban sem csak az angol, német és francia nevelőnők révén részesüljön, akkor feltehetőleg az arisztokrata körökben igen felkapott Notre Dame de Sion vagy a Sacré Coeur-hálózat budapesti iskoláját választotta volna.²⁷

Andrássy Klárának kisgyermekként kellett megélnie apja hirtelen halálát 1905-ben. Ugyan a tragédia az egész családot megrázta, de Andrássy Tivadar halálakor legkisebb lánya még csak hét éves volt, így túl sok emléket nem őrizhetett édesapjáról. Néhány esztendővel később, 1909-ben két esküvőn is ünnepelhetett a szűk család: januárban a legidősebb nővér, Ilona tartotta menyegzőjét Esterházy Pál gróffal, júliusban pedig – igaz, szerényebb körülmények között – édesanyja ment férjhez másodszor is egy Andrássyhoz, méghozzá elhunyt férje öccséhez. Zichy Eleonóra és a fiatalabb Andrássy-gróf már az aszszony előző házassága idején is igen jó kapcsolatban voltak egymással, sűrűn leveleztek, és nem egy olyan írással találkozunk a grófnő irathagyatékában, amelyből kiderül, hogy Duci (ifj. Andrássy Gyula) sok időt töltött együtt bátyja családjával, még akkor is, ha Tivadar nem volt jelen.²⁸ Simonyi Henri, Károlyi Mihály titkára tovább megy: az ifj. Andrássy Gyula és Zichy Eleonóra naplóból készített kivonatában (amelyet kommentárjaival is ellátott) hangot ad annak a véleményének, miszerint Andrássy Tivadar és felesége házassága a kezdeti lángolás után hamar megromlott, a férj hűtlensége miatt.²⁹

Bár a fiatal özvegy és új férje számíthattak a főnemesi társaság lesújtó pillantásaira és elhamarkodott ítéleteire, a frigy nagy elégedettséget keltett a kiterjedt Zichy-Andrássy

26 A Budapesti IV. Kerületi Községi Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium tizennyolcadik értesítője az 1911–12. iskolai évről. Szerk. Bellaagh László ig. Bp. 1912. 61.; Az Országos Nőképző Egyesület Leánygimnáziumának értesítője az 1912–1913. (58.); 1913–1914. (62.) iskolai évről. Összeállította: Gombocz Miklós ig. Bp. 1913.; 1914.; Az Országos Nőképző Egyesület Veres Pálné Leányiskolájának (elemi, hat osztályú Felsőbb Leányiskolájának és nyolc osztályú Leánygimnáziumának) értesítője az 1915–1916. iskolai évről. Szerk. Dr. Wagner Alajos ig. Bp. 1916. 130–131.

27 Mint ahogy ezt meg is tette a „szelidíthetetlen” Katinka esetében, figyelmen kívül hagyva az Andrássy család utóbbi két generációjának hagyományosan antiklerikális szellemiségét. Az iskolákra lásd *Ferkó Enikő*: Arisztokraták neveltetése a XIX–XX. század fordulóján és a Horthy-korszakban. In: „... Szelíd, de szigorú és egyben nagyon igazságos bánásmódban...” Arisztokraták nevelése-oktatása Magyarországon a XIX–XX. században. Szerk. Rébay Magdolna. Szeged 2017. 37–66.

28 Például Vayné Zichy Marus levele Andrássy Tivadarnéhoz. Vaja, 1906. augusztus MNL OL P 4 366. t.

29 Andrássy Gyula és Andrássy Gyuláné naplói és levelezése. (Károlyi Mihály és Károlyi Mihályné leveleivel.) Simonyi Henri másolatai az Andrássy család levéltárából, kommentárokkal. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZK Kt.) Fol. Hung. 2974. 2.; 62–63.

2. kép

Ifj. Andrássy Gyuláné sz. Zichy Eleonóra, ifj. Andrássy Gyula, Andrássy Klára és nővére, Andrássy Ilona a tiszadobi kastély teraszán. A Magyarság képes melléklete (Magyar kastélyok), 1925. augusztus 13. 3.

rokonság körében.³⁰ Különösen a félárva lányok örültek a fejleményeknek. Andrássy Klára életében az anyja második házasságával közvetlen családtaggá előlépő „Duci bácsi”, vagyis ifj. Andrássy Gyula valóban szinte az apa szerepét töltötte be. Bár nem rendelkezünk olyan forrásanyaggal, amely alapján feltételezhetnénk, hogy a két fiatalabb testvér, vagyis Katinka és Klára nevelésébe lett volna bármiféle beleszólása „Duci bácsinak”, de személyével és „pater familias” funkciójával egyértelműen ő lett a ház ura.³¹ A (fő)nemesség körében különösen is érvényesülő konzervatív családkép kohézióját a vérségi kapcsolatok mellett a tradíciókhoz való ragaszkodás, a család múltbéli eredményeinek továbbélése adja. Az arisztokrata család nem demokratikus közösség, életvitelét, politikai irányultságát és a (gyakran íratlan) belső szabályokat a családfő határozza meg.³² Károlyi Mihály 1925-ben feleségéhez írott levelében igen cinikusan ugyan, de az iro-
nikus előítéletektől eltekintve érzékletesen festi le az Andrássy-klán néhány tagjának és híveiknek idilli együttlétét, a családfőt, ifj. Andrássy Gyulát egy görög filozófushoz hasonlítva: „Ez[en] heves ellenforradalmi viharok emléke azonban nem zavarja meg a tiszadobi bájos hangulatot. A »Runde Tafel«³³ továbbra is együtt van. A középén ott ül a Graal-lovagok nagy mestere, az ősz Duci. Körülötte a haza pénzét elkártyázó Pallavicini, a szavát megszegő Sigray és a rágalmazásokról közismert Windischgrätz-el. A rituálék szigorúan be lesznek tartva – úgy mint Parsifal-ban. Valódi vérivás közben esküsznek a lovagok ott a szent sír visszaszerzésére, itt az integritásra, és a restaurálásra. Csak épp

30 Vayné Zichy Mariette levele Andrássy Gyuláné Zichy Ellának. Vaja, 1909. július 31. MNL OL P 4 373. t. és Károlyi M.: Együtt a forradalomban i. m. 76.

31 Ifj. Andrássy Gyula nem pótolhatta unokahúgai számára elhunyt apjukat, de ez feltehetően nem is állt szándékában. Politikájával, eszméivel és egyéniségével inkább példakép volt számukra, aki gondolkodásmódjukat is erőteljesen befolyásolta.

32 Daniel Menning: Standesgemäße Ordnung in der Moderne. Adlige Familienstrategien und Gesellschaftsentwürfe in Deutschland 1840–1945. (Ordnungssysteme Studien zur Ideengeschichte der Neuzeit, Band 42.) München 2014. 113.

33 Utalás a kerekasztal lovagjaira, a Grál-mondakör szerint ezek egyike volt Parsifal is.

a bennfentesek tudják, hogy a Haza alatt a birtokot és a vagyont, a királyság restaurálása alatt meg saját minisztériumuk visszaállítása értendő. De senki el nem mosolyodik – az ősz vezért, aki mindent tud, de semmiért sem vállal felelősséget – a legnagyobb deferenciával³⁴ hallgatják.”³⁵

Az idősebb Andrassy-lányok házasságkötése kapcsán is fontos szempont volt, hogy a leendő férjek támogassák kvázi-apósuk politikáját, és természetesen Tiszával szemben foglaljanak állást.³⁶ Nem véletlen, hogy Andrassy Ilona második férje, Cziráky József a keleti fronton 1917 nyarán a Wertheimer-féle id. Andrassy-biográfiát olvasta szabadidejében és hosszú levelekben vitatta meg feleségével a „mungók”, vagyis a Tisza-párt helyzetét.³⁷ Cziráky és sógora, Pallavicini őrgrof (Borbála férje) messzemenőig támogatták ifj. Andrassy Gyula legitimista politikáját az 1920-as években is. A távolabbi családtagok számára is feltűnt, hogy a „Rakpart” (ahogy a Margit rakparti Andrassy-palotát hívták) politikai központtá válásában nagy szerepet játszott az eladósorban lévő Andrassy-lányok szépsége. „Azt hiszem, hogy a szétmállott alkotmánypárt nem összetartásból jön magokhoz, de inkább a leányok miatt. Azt is hiszem, ha Bánffy biztosan tudná, hogy Boit meg nem kapja, rögtön mungó válna belőle.”³⁸ – számolt be nővérének meglátásairól Vay Ádámné 1910-ben. Évekkel később Károlyi Mihály pedig a következőket írta feleségének: „Ha anyádnak nem lett volna négy leánya, Andrassynak ma egy párthíve sem lenne.”³⁹ Ugyan Károlyi utóbbi kijelentésével erősen túloz – abban azonban nem téved, hogy a négy testvér közül a két idősebb, három házasságával sokat tett azért, hogy a nevelőapa befolyásos támogatókra tegyen szert és párthíveinek száma is növekedjen. A harmadik lány Katinka, aki (mint ismeretes) mindenféle tekintetben eltávolodott az Andrassy családtól 1918–19-ben, Klára pedig választottja által ugyan kevésbé, saját tevékenysége révén viszont nagyon is támogatta ifj. Andrassy Gyula politikáját.

A fiatal Andrassy Klára idejét általában éppen olyan elfoglaltságokkal töltötte, mint bármelyik hozzá hasonló grófkisasszony: bálók, ünnepélyes vacsorák, jótékony-sági estek, sportesemények (igen jó lovasnak bizonyult)⁴⁰ váltották egymást. Átesett a családban szinte kötelező mandulaműtéten,⁴¹ és a neki címzett levelek megszólítása

34 hódolattal

35 Károlyi Mihály feleségéhez. Deauville, 1925. szeptember 18. Károlyi Mihály i. m. III. 104–105. Az idézetben előforduló személyek: Pallavicini György őrgrof (1881–1946), Andrassy Borbála férje, így ifj. Andrassy Gyula „veje”; Windisch-Graetz Lajos herceg (1882–1968) és Sigray Antal gróf (1879–1947) – utóbbi két politikus nem állt közvetlen rokoni kapcsolatban Andrassyval, de legközelebbi politikai hívei közé tartoztak.

36 Andrassy Ilona i. m. II. 6.

37 *Monori Wertheimer Ede*: Gróf Andrassy Gyula élete és kora. I–III. Bp. 1910. című műve.

38 Vayné Zichy Mariette Andrassy Gyulánéhoz. Vaja, 1910. szeptember 3. MNL OL P 4 378. t. A szövegben szereplő személyek: Bánffy Miklós gróf (1873–1950) író, politikus, külügyminiszter és Andrassy Borbála grófnő (1890–1968). Ez utóbbi végül nem Bánffy, hanem Pallavicini György őrgrof felesége lett 1911-ben.

39 Károlyi Mihály feleségéhez. Párizs, 1926. március 23. Károlyi Mihály i. m. III. 211.

40 Budapesti Hírlap, 1913. május 27. 20.

41 Andrassy Ilona húgához, Andrassy Klarához, 1914. június. Andrassy Ilona i. m. II. 235.

3. kép
Andrássy Klára 1916 körül.
(Odescalchi Mark tulajdona)

„kedves kis Ká”-ról lassan „nagy Ká”-ra változott.⁴² Az első világháború kitörése nem szólt bele különösebben életébe. 1914-ben még balkáni körutazásra kísérte el anyját és nagybátyját, az út során készített fotóiból a *Vasárnapi Ujság* is közölt néhányat.⁴³ Már ekkoriban nagy sikerei voltak a társaságban, szépsége sokaknak feltűnt és „az az egy két nyomorúlt a ki itthon van fétiesozza őt”.⁴⁴ Természetesen IV. Károly király koronázásán is részt vett, a *Pesti Napló* külön kiemelte ruháját, mivel virágos mentéje egy Rákóczi-kori családi darab volt.⁴⁵

Mégis, a Margit rakparti környezetnek volt egy olyan eleme, amely nem feltétlenül volt jelen minden mágnáscsaládnál: a politika mindent felülíró jelenléte. A négy lány nem egyformán érdeklődött a bel- és külpolitikai trendek iránt. Ilona és Borbála is mindig tisztában voltak ugyan a fejleményekkel, de talán kevésbé lelkesedtek a politikai csatározásokért, mint húgaik – de férjeik ezt a „hiányosságukat” bőven pótolták. Károlyi Mihály és Andrássy Katinka esküvője után (1914) a legfiatalabb lány, Klára egyedüli „gyerekként” maradt anyja és nagybátyja mellett; egészen 1921. októberi házasságkötéséig velük élt. Ifj. Andrássy Gyula pályafutásának legválságosabb pillanatait kísérhette végig.

42 Andrássy Ilona húgához, Andrássy Klárához. [Pápa]teszér, 1913. július 5. Andrássy Ilona i. m. II. 220.

43 *Vasárnapi Ujság* 61. (1914) 20. sz. 394–395.

44 Andrássy Borbála nővéréhez, Andrássy Ilonához. 1916. május 17. Andrássy Ilona i. m. II. 151.

45 *Pesti Napló*, 1916. december 24. 17.

Ráadásul az 1917-es kormányválság és az 1918. októberi események idején a „Rakpart” majdhogynem fontosabb politikai, tanácskozási központtá vált, mint maga a Parlament épülete. Ilona és Borbála házasságkötésük után (1909, illetve 1911) elhagyták az Andrássy-palotát, csak vendégként fordultak meg a házban, Katus pedig feltehetően természete miatt sem hagyta magát olyan mértékben befolyásolni „Duci bácsi” nézetei által, mint azt húga esetében tapasztalhatjuk. Bizonyos, hogy számos új ismeretségre és hasznos tapasztalatra tett szert ezekben az években a fiatal Andrássy-grófnő – persze ehhez hozzájárult az is, hogy vonzotta a politika világa. Nem tudjuk, mit értett Ilona nővére az alatt, mikor az 1900-as évek elején ezekkel a szavakkal jellemezte húgát édesapjához írt levelében: „Bizony Kája is már rettentő nagy politikus”.⁴⁶ Bár igen csekély számú irat maradt fenn magától Andrássy Klárától, különösen a gyermekkorát tekintve, de habitusát találóan jellemzi az a tizennyolc éves korában írt levele, amelyben más felől nem is érdeklődött édesanyjától csak az aktuális belpolitikai fejleményekről. Hogy gondolkodását milyen mértékben befolyásolta nevelőapja szellemisége, úgy véljük, igen érzéketlenül bizonyítja kérése anyja felé: „Kérem írja meg Mami hogy Pesten mit gondolnak, mert én saját okoskodásommal nem jövök messzire!”⁴⁷ Első komoly politikai állásfoglalásra a két évvel későbbi események kényszerítik majd.

1918–1919: „Apokalipszis”

Hatások: összeomlás, létbizonytalanság, menekülés, emigráció, első politikai szárnypróbálgatások, Károlyi-házaspár

Kevés olyan munkát ismerünk, amely az 1918–1919-es eseményekről szólva megfelelően hangsúlyozná az összeomlásnak a magyar arisztokrácia helyzetére gyakorolt súlyos következményeit. Püski Levente mellett⁴⁸ legújabban Hatos Pál⁴⁹ hívja fel a történettudomány figyelmét arra, hogy ez a bő egy év, de különösen 1918 október-novemberre radikális változásokat eredményezett a magyar társadalom fejlődésében. A német arisztokrácia történetének kutatása kapcsán a külföldi szakirodalom számára evidencia 1918–1919 jelentőségének kiemelése – ám több helyütt hangsúlyozva, hogy a forradalmak, a köztársaság kikiáltása, illetve a német nemesség címeinek eltörlése (ez nálunk majd csak jóval később, az 1947. évi IV. törvénycikkkel történik meg) valójában az előző évtizedek társadalmi átalakulásainak hirtelen manifesztálódása csupán.⁵⁰

46 Andrássy Ilona apjához, Andrássy Tivadarhoz. Enyiczke, július 9. [1900-as évek eleje] Andrássy Ilona i. m. II. 42.

47 Andrássy Klára Zichy Eleonórához. Tiszadob, 1916. július 8. MNL OL P 4 391. t.

48 Püski Levente: Arisztokrácia a 20. századi Magyarországon I. Korunk 19. (2008) 9. sz. 82–93.

49 Hatos P.: Az elátkozott köztársaság i. m.

50 Lásd pl. Monika Wienfort: Adlige Handlungsspielräume und neue Adelstypen in der „Klassischen Moderne” (1880–1930). Geschichte und Gesellschaft 33. (2007) H. 3. 419.; Christof Dipper: Les noblesses allemandes depuis la chute de la monarchie: état des recherches actuelles. In: Anciennes et nouvelles aristocraties de 1880 à nos jours. Sous la direction de Didier Lancien et Monique de Saint Martin. Paris 2014. 57.

Az Andrássy-iratanyag is egyértelműen arról tanúskodik, hogy a bekövetkező változások felülmúlták az érintettek minden korábbi elképzelését, ráadásul a kiszámíthatatlan jövőben sem tudtak bízni. Az írói vénával megáldott Hadik Eleonóra (családon belül Hella) hasonlata igen beszédes: „Hullámvonalban emelkedik és apad az izgalom, mint egy tifuszos láztáblán”.⁵¹ Amellett, hogy a kastélyok, főnemesi birtokok, sőt olykor a személyüket ért atrocitások révén saját bőrükön tapasztalhatták meg az 1918-as őszi korántsem békés fejleményeit, az Andrássy-klán tagjai számára különösen a család kohéziójában bekövetkezett súlyos törés okozta az igazi tragédiát. Ugyan a Károlyi Mihály – Andrássy Katinka páros életét házasságkötésük előtt is gyakran színesítették már-már botrányszámba menő kínos ügyek (például Andrássy Katinka öngyilkossági kísérlete 1912-ben,⁵² vagy Károlyi Mihály és Károlyi Lászlóné sz. Apponyi Franciska elhúzódozó szerelmi ügye, amely a Katinkával kötendő frigy létrejöttét is sokáig hátráltatta),⁵³ de ezek felett még szemet tudott hunyni a főnemesi elit. Most azonban mindenképp választásra kényszerültek: kitartanak-e Károlyiék mellett, vagy megszakítják velük a kapcsolatot. Elég csak körbenéznünk a házaspár közvetlen rokonságában – ez a kiterjedt kör magában foglalta többek között a Zichy, Almásy, Hadik, Vay, Apponyi, Pappenheim, Pallavicini, Cziráky családok tagjait –, hogy belássuk: a belterjes magyar arisztokrácia többségének szembe kellett néznie ezzel a problémával. A fennmaradt iratok, naplók, levelek némileg segítenek eligazodni a felborult családi viszonyokban. Zichy Eleonóra felkiáltása két mondatban tömöríti, hogyan vélekedett a klán többsége: „És minden[n]ek élén Katus és Mihály, az én gyermekeim!! Szeretnék a föld alá bújni szegyenemben, azaz hogy jobb volna odavitetni annak rendje és módja szerint!”⁵⁴ Volt, aki ellenpropagandát folytatott a házaspár ellen és bojkottálta mindazok társaságát, akik egyáltalán szóba álltak még Károlyiékkel;⁵⁵ találkoznak olyan családtaggal is, aki minden rosszindulatú pletyka és megvetés ellenére továbbra is összejárt az elnöki párral;⁵⁶ Katinka nővérei közül pedig Borbála volt az, aki igyekezett valamiféle magyarázattal (például túl naiv, befolyásolható) megvédeni húga becsületét.⁵⁷

1918 utolsó hónapjaival tehát új időszámítás kezdődött a magyar arisztokrácia, különösen pedig az Andrássyak életében. Úgy tűnik, számukra az igazi tragédiát nem az anyagi károk jelentették, hanem a család egységének megbomlása, vagyis egy olyan faktor kiiktatása, amely az adott nemzetség erejének egyik fő pillérét képezte (és képezi

51 Hadik Hella Andrássy Klárához. Budapest, 1918. december 10. MNL OL P 4 5. t.

52 Ehhez lásd pl. a történetet véletlen balesetként beállító sajtóhírek közül: Andrássy Katinka grófnő balesete. Az Ujság, 1912. március 29. 9.

53 Erre lásd pl. Batthy[ány] Lajosné Andrássy Gyulánához [sic!]. Budapest, 1914. március 9 MNL OL P 4 387. t.; Batthy[ány] Lajosné Andrássy Tivadarnéhez. Polgárdi, 1914. MNL OL P 4 388. t.

54 Zichy Eleonóra naplóbejegyzése. 1918. november 17. *Gróf ifj. Andrássy Gyuláné Zichy E.: Napló* i. m. 45.

55 Hadik Hella Andrássy Klárához. Budapest, 1918. november 23. MNL OL P 4 2. t.

56 Például unokatestvére, Almásy Jacqueline grófnő. Lásd Hadik Klára levele Andrássy Gyulánához. Budapest, 1918. november 26. MNL OL P 4 398. t.

57 Részlet Pallavicini Boy leveléből. Budapest, 1918. november 16. In: *Gróf ifj. Andrássy Gyuláné Zichy E.: Napló* i. m. 42.

ma is).⁵⁸ A szűken vett Andrássy család belső rendjét évekre felborította a Károlyi-házaspár 1918–1919-es tevékenysége, de a rokon familiákkal való kapcsolat-fenntartásra nézve is káros hatásokkal járt ezeknek a hónapoknak a tapasztalata. A számos, gyakran dezinformáltságból fakadó konfliktus kialakulása komoly sérüléseket okozott az egymásba vetett bizalom terén is; erre bizonyíték Pallavicini György apósához címzett politikai tartalmú levele 1918 decemberéből, amelyben nyomatékosan kéri ifj. Andrássyt, hogy ne mutassa meg ezt az írását a család női tagjainak: „Már most még egy tiszteletteljes kérésem lenne hozzád. A mellett, hogy ezen levelemet minél kevesebb női családtag látna meg, nagyon hálás volnék, ha befolyásodat latba vetnéd azon irányban, hogy az ország különböző részein elszórt – vagy gyakran egymás hátán ülő – női családtagok ne alarmirozzák önnönmagukat és másokat leveleikben és hasonló módon és ne gondolják, hogy más ember áruló, mert minden cselekedetét és gondolatát nem ismerik.”⁵⁹

Hol találjuk mindeközben Andrássy Klárát? Eleinte Budapesten, majd 1918 végétől a család több tagjának menedéket adó dénesfai kastélyban, a Cziráky-házaspárnál. Borbála nővérével ellentétben ő nem tudott felülemelkedni a politikai nézetkülönbségeken, és kapcsolatát a Károlyi-házaspárral csak a legszükségesebb mértékig tartotta fenn. Ahogy egy korabeli feljegyzésében fogalmazott, számára elképzelhetetlen volt az, hogy ne a politikáról, ne a haza katasztrofális helyzetéről beszéljenek Katussal – ám ezek a viták rendszerint újabb sértődéssel értek véget.⁶⁰ A probléma nem újkeletű: édesanyjuk egy naplóbejegyzésében megemlékezett egy 1918. márciusi esetről, amikor két lánya a német csapatok sikerei kapcsán vesztett össze egymással (Klárát pozitívan, míg nővérét rosszul érintette a hír).⁶¹ A két testvér közötti végző összeveszésre 1919 tavaszán, a kommunista hatalomátvitel előtti napokban került sor. Az éppen Pesten tartózkodó Andrássy Klára, Borbála nővére unszolására meglátogatta Károlyinét, és rákérdezett arra is, hogy vajon igaz-e a pletyka, miszerint Károlyi kálkapolnai földjeit a háború előtti árakon parcellázza, jóval drágábban, mint a többi földbirtokos. Az eset eredménye az érintett Károlyi felháborodott levele sógornőjéhez és a kapcsolat megszakítása – ezúttal évekre.⁶² Mindamellet más szempontok is szerepet játszhattak abban, hogy a két idősebb nővér, különösen a Pesten élő Borbála nem jutottak el ilyen radikális lépésig: leveleikből kiderül, hogy anyaként is aggódtak Károlyinéért, aki 1919 áprilisára várta harmadik gyermeke születését. (Ráadásul az előző szülésekkor fellépő komplikációk arra engedtek következtetni, hogy az újabb gyermek világra hozatala

58 Lásd erre: *Ijoma Mangold*: Eine Klasse für sich. <https://www.zeit.de/2010/41/DOS-Adel> (letöltés: 2019. febr. 23.); *Sztárayné Kézdy Éva*: Egy eltűnt réteg nyomában. Egykori arisztokrata családok leszármazottai a mai Magyarországon. Bp. 2009. 117–118.

59 Pallavicini György Andrássy Gyulához. Budapest, 1918. december 1. Andrássy Ilona i. m. I. 275.

60 Odescalchi Károlyné Andrássy Caja (Klára) feljegyzései 1918, 1931. MNL OL P 40. t. No. 1.

61 Zichy Eleonóra naplóbejegyzése. 1918. március. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 85.

62 Az esethez lásd Andrássy Borbála anyjához, Zichy Eleonórához. 1919. március 19.; Károlyi Mihály Andrássy Klárához. 1919. március 19.; Károlyi Mihály Andrássy Klárához. 1919. március 20.; Andrássy Klára Károlyi Mihályhoz. 1919. március 20. Andrássy Ilona i. m. II. 320–327.

sem lesz egyszerű eset.) Andrassy Klára viszont egészen más élethelyzetből szemlélte nővére ténykedését, és nem tudott elvonatkoztatni a kettejük között fellépő politikai ellentétektől.

A fiatal Andrassy Klára számára ezekben az időkben nem csak a testvéri kötelék, de saját egyéni boldogulása is háttérbe szorult tenni akarása mögött. Viszonylagos nyugalomban és biztonságban teltek napjai Ilona nővérénél Dénesfán, de agitációs útjai kapcsán hamar megismerték nevét a környékbeli falvakban. Az 1918 végén megalakult Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) toborzó munkájában vállalt szerepe az első igazi önálló „akciója” életében, bár nem minden előzmény nélkül: már az 1914-es „Gyermekszívek Karácsonya” névre keresztelt nagyszabású jótékonyági gyűjtés ötlete és megszervezése is az ő nevéhez fűződött.⁶³ Számára vezetőségének főnemesi tagjai jelentették a garanciát a szövetség munkájának támogatásához: Apponyi Albertné és Zichy-Pallavicini Edina grófnők neve mellett meg sem említi a valódi elnököt, Tormay Cécile-t.⁶⁴ Hogy megvalósult-e igen optimista jóslata, miszerint Dénesfáról és környékéről több ezer asszonyt sikerül majd a MANSZ kötelékébe bevonnia, nem tudjuk.⁶⁵ Bár az április közepére kitűzött választásokat még mindenképpen meg akarta várni,⁶⁶ a MANSZ-ban végzett tevékenységének emigrációja vetett véget.

Nincs pontos információnk arra nézve, hogy Andrassy Klára mikor érkezett meg Svájcba, illetve hogyan tudta lebonyolítani az utazást és a szükséges útiokmányok beszerzését. 1919. április 29-én még Bécsből írt levelet édesanyjának,⁶⁷ Andrassyné emigrációs naplójában viszont hosszú kihagyás után csak egy június 4-i bejegyzésben említi meg legfiatalabb lányát, aki – a kontextusból ítélve – ekkor már biztosan Svájcban volt.⁶⁸ Feltehetőleg május elején csatlakozhatott szüleihez.⁶⁹ Tehát a Tanácsköztársaság első heteiben még magyar területen tartózkodott, ám a rendszer kibontakozását és az arisztokráciával szemben tanúsított magatartását (ennek egy manifesztálódása a szűk család életében Cziráky József Szamuely véstörvényszéke elé citálása 1919 júniusában, amikor Andrassy Ilona kishíján második férjét is elveszítette)⁷⁰ már közvetlenül nem tapasztalta meg.

A kommunista hatalomátvétel senkit nem ért váratlanul az Andrassy-klán tagjai közül sem. Egymáshoz írt leveleikben már 1918 decemberétől rendre a következő napokra jóslták a „bolsik” hatalomra kerülését, így szinte meglepő volt számukra is, hogy ez csak 1919 márciusában következett be. Az új rezsim erőszakos jellege, amely a nemesi-főnemesi réteget vagyonukban és személyükben egyaránt közvetlenül is fenyegette, ha nem is lepte meg

63 A szegény gyermekek karácsonyi ajándéka. Az Est, 1914. november 4. 6.

64 Andrassy Klára Zichy Eleonórához. Dénesfa, 1919. február 20. MNL OL P 4 408. t.

65 Uo.

66 Andrassy Klára Zichy Eleonórához. Dénesfa, 1919. március 14. MNL OL P 4 416. t.

67 Andrassy Klára Zichy Eleonórához. Bécs, 1919. április 29. MNL OL P 4 420. t.

68 Zichy Eleonóra naplóbejegyzése. 1919. június 4. (Genf). *Gróf ifj. Andrassy Gyuláné Zichy E.: Napló* i. m. 170.

69 Ezt a feltevést támasztja alá Pallavicini György május 2-i levele apósához. Pallavicini György Andrassy Gyulához. Bécs, 1919. május 2. Andrassy Ilona i. m. II. 327.

70 Az esethez lásd Andrassy Ilona i. m. II. 10.; *Kuylenstierna-Andrassy, S.: Ég a puszta* i. m. 69–70.

az érintetteket, de – úgy tűnik – mégis egy illúziót rombolt le bennük. Az Oroszország felől érkező mozgalom szellemi háttéréből még a tájékozottabbak is egy tényezőt emeltek ki, amelyre mindenki vágyott: a pacifizmust, amely jelen helyzetben egyet jelentett számukra az évek óta tartó háború végével. Különleges forrás e tekintetben a friss házasságok, Andrassy Ilona és Cziráky József levelezése 1917 májusában. Az asszony a keleti fronton szolgálatot teljesítő férjét próbálta meggyőzni Marx tanainak létjogosultságáról (kevés sikerrel), a kommunizmust pedig a világbéke megteremtésére egyedül alkalmas eszmeként aposztrofálta. „Abban igazad van, hogy jelenleg a nemzeti szocializmus erősödött de abban nincs igazad hogy a vil[ág] háb[orú] az internacionálét tönkretette. Most is az közvetíti a békét, az fogja a békét megcsinálni, és az fog óriásira nőni – és az örökbékét fenntartani. Nem csoda hogy eddig nem tudott érvényesülni mert mindenütt militarista kormányok uralkodtak és nyomtak el minden más törekvést. Hogy ez mire vezetett – látjuk, megverni nem tudjuk egymást, háb[orú] után legjobb esetben megmarad a status quo ante – érdemes tehát logikusan gondolkodva háborúkat viselni? Egemást gyilkolási sadismusban és gyűlöletben túlcitálni? Azért volt szükséges a vil[ág]háború hogy győzhessen végre a nemzetközi béke – és közeledjünk a Tolstoi-ok ugynevezett »utopistikus« államideáljához. 50 év előtt bolondnak mondták volna azt aki a repülőgépet jósolta volna – édes szívem, én hiszek abban, amit írok!”⁷¹ Andrassy Klárától nem maradtak fenn hasonló „lelkesítő írások”, de Zichy Eleonóra naplójából annyi kiderül, hogy svájci emigrációja alatt, mintegy kíváncsiságból, lányával együtt ellátogatott az 1919 augusztusában Luzernben megrendezett szocialista kongresszusra.⁷²

Andrassy Ilona nagyot tévedett a háború utáni Európa területi felosztását illetően. Valójában ez a tévedés, a valódi helyzet félreismerése okozta generációja számára 1918–1919 legnagyobb traumáját, és Károlyi fő bűnéül rótták fel, hogy megítélésük szerint semmilyen lépést nem tett az ország integritásának megóvása érdekében. Mindez, az Andrassy család mikrokörnyezetét tekintve, az egység végzetes megbomlásához vezetett, és évekre lehetetlenné tett számukra bárminemű érintkezést és közösségvállalást a Károlyi-házaspárral. Andrassy Klára számára ez a két esztendő az első politikai szárnypróbálgatások és az egyébként igen kellemes svájci emigráció mellett mást is tartogatott: kevesen múlt, hogy nem vált belőle Habsburg-családtag.

1921: Váratlan fordulatok – egy letűnt világ utolsó megnyilvánulásai **Hatások: a Habsburg–Andrassy-frigy kudarca, IV. Károly visszatérési kísérletei és ennek következményei, házasságkötés**

Az 1921-es év több olyan eseményt is hozott Andrassy Klára számára, amelyek hatása hosszú távon is megmutatkozott. Politikai nézeteit IV. Károly két visszatérési kísérlete és annak következményei formálták döntően, magánéletét pedig az Odescalchi Károlylyal kötött házassága. Kezdjük ez utóbbi bemutatásával.

71 Andrassy Ilona férjéhez, Cziráky Józsefhez. 1919. május 29. Andrassy Ilona i. m. II. 243.

72 Zichy Eleonóra naplójebjegyzése. 1919. augusztus 9. (Villa Waldburg) Gróf ifj. Andrassy Gyuláné Zichy E.: Napló i. m. 200–201.

A híresen szép Andrássy Klára szerelmi élete már a korábbi évekre visszatekintve sem nevezhető éppen eseménytelennek. A nővére szerint a „szokványos contessli »heirathete«-ben szenvedő” Kájának 1918 elején még egy titokzatos „B”, vagyis feltehetően Wenckheim Antal gróf udvarolt; a házasság is szóba került, de végül a frigyből nem lett semmi.⁷³ Alig egy évvel később pedig a brit újságíró, haditudósító Ellis Ashmead-Bartlett is hasonló szándékkal közeledett az Andrássy-lány felé, de szintén kosarat kapott – amit igen nehezen hevert ki.⁷⁴ Andrássy Klára svájci emigrációja alatt ismerkedett meg Habsburg Albrecht főherceggel, Frigyes főherceg és Izabella főhercegné fiával. A kezdeti szimpátiából hamar szerelem lett, a fiatal pár minden idejét együtt töltötte Bürgenstockban és a környező városkákban – persze a lány édesanyja vagy a főherceg családja társaságában. A helyi főnemesi emigráns csoport minden tagja előtt nyilvánvalóvá vált, hogy hamarosan kézfogóra készülhetnek. Ám a várt lépés Izabella főhercegné ellenállása miatt elmaradt. Az asszony először egyévi várakozási időhöz kötötte a frigy létrejöttét, majd néhány héttel később úgy döntött, nem adja beleegyezését a házassághoz. A fő érv: Albrecht így Károlyi Mihály sógora lett volna, és a család nem kompromittálhatta magát ilyen rokonsággal. Zichy Eleonóra azonban mást sejtett a dolog mögött: úgy vélte, mind lánya, mind a fiatal főherceg Izabella főhercegné szándékolt játékának váltak áldozatul, amelynek célja nem volt más, mint hogy ifj. Andrássy Gyulát a királyi pár ellen fordítsa, és megnyerje tervének – vagyis, hogy Albrecht fiából legyen Magyarország királya. Azonban elszámította magát, mivel a két fiatal valóban egymásba szeretett, ifj. Andrássy pedig kiállt a megkoronázott uralkodó mellett. Látva pedig, hogy terve dugába dőlt, minden erejével a frigy létrejöttének megakadályozásán fáradozott.⁷⁵

Bármi is állt valójában a történet háttérében, Andrássy Klára fennmaradt naplótöredékeiből (amelyek egyben Albrechthez írott levelek is) úgy tűnik, a fiatal grófnő ezúttal valóban kész volt a házasságra. Akarva-akaratlanul gyakorolt alapelve, vagyis saját egyéni céljainak háttérbe szorítása a politikai célok és hazája érdekében, itt is megmutatkozott – sőt, ezt várta el a férfitől is. „Többször gondolok most arra, hogy ha helyembe egy angol hercegnő lép, aki pénzt és angol barátságot hozna, nem-e volna ez előnyösebb, ha nem is neked, de esetleg az országnak?”⁷⁶ 1920 májusára viszont

73 A kifejezés magyar megfelelője kb.: „grófkisasszonyi házasodhatnék”. Andrássy Ilona húgához, Andrássy Klarához. D[énes]fa, 1918. [eleje]. Andrássy Ilona i. m. I. 264–265. Wenckheim Antal 1913-ban még Andrássy Katinkának udvarolt, végül sikertelen Andrássy-kísérletei után Zichy Livia grófnőt vette feleségül. Lásd Esterházy Pál anyósához, Zichy Eleonórához. Pápateszér, 1913. október 1. Andrássy Ilona i. m. II. 227–228.

74 Zichy Eleonóra naplóbejegyzése. 1919. október 9. (Budapest). *Gróf ifj. Andrássy Gyuláné Zichy E.: Napló* i. m. 231.; Andrássy Klára naplóbejegyzése/levele Albrecht főherceghez. 1919. október. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 122.; Andrássy Gyula feleségéhez. Bécs, 1919. május 19. MNL OL P 4 423. t.

75 Andrássy Klára és Albrecht főherceg esetéről lásd Zichy Eleonóra vonatkozó naplóbejegyzéseit, *Gróf ifj. Andrássy Gyuláné Zichy E.: Napló* i. m. 179–259.; Andrássy Klára naplóbejegyzései/levelei. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 122–123.

76 Andrássy Klára naplóbejegyzése/levele Albrecht főherceghez. 1919. október 15. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 122.

4. kép

Andrássy Klára és Odescalchi Károly
házasságkötésük alkalmából a Wiener
Salonblatt címlapján (1921. november 12.)

már végérvényesen eldőlt a pár sorsa, Albrecht főherceg a tavasz folyamán engedett anyja befolyásának, és lemondott az Andrássy Klárával kötendő frigy tervéről. A lány bánatát munkába fojtotta: elvégzett egy ápolónői tanfolyamot, és az egyik budapesti gyermekkórházban segédkezett néhány hónapig.⁷⁷

Teljesen váratlanul, szinte a semmiből tűnik fel Odescalchi Károly alakja a családi iratokban 1921 tavaszán–nyarán. Elsőként Pappenheim Siegfriedné írta meg az eljegyzés hírért Károlyi Mihálynak május elején. Ebből a levélből derül ki az is, hogy Andrássy Klára, életében először, komolyan összevezett nevelőapjával. Ifj. Andrássy Gyula ugyanis ellenezte ezt a házasságot, lévén Odescalchinak nem volt sem vagyona, sem állása, csupán címe.⁷⁸ Úgy látszik, a menyasszony makacsságában mégiscsak hasonlított Katinka nővérére, mivel addig nem volt hajlandó visszatérni Dénesfárról, amíg a szülők áldásukat nem adták a frigyre. Hogy hol ismerkedett meg Odescalchi Károly Andrássy Klárával, arról nincs információnk. Kiadatlan emlékirataiban a herceg is csupán a házasságkötés kapcsán említi meg először felesége nevét, és az unoka, Odescalchi Mark sem tudott erre nézve információkkal szolgálni.⁷⁹ Megvizsgálva Odescalchi Károly előéletét, ismét Albrecht főherceg nevére bukkanunk, mint lehetséges összekötő kapocsra.

77 Odescalchi Károly: Régi időről... nagy távlatból. Herceg Odescalchi Károly emlékiratai. Kézirat, Odescalchi Mark tulajdona. 276.

78 P. Károlyi Erzsébet Károlyi Mihályhoz. Budapest, 1921. május 4–20. Károlyi Mihály i. m. II. 116.

79 Odescalchi K.: Régi időről i. m. 269.

Odeschalchi 1896-ban született Szolcsányban,⁸⁰ a bécsújhelyi katonai akadémia gyorsított tanrendű képzésének elvégzése után a keleti fronton harcolt, a Bruszilov-offenzíva során orosz fogságba esett, majd 1918 elején tért haza kalandos úton. A háború utolsó hónapjaiban a Velence környéki lápos-mocsaras területen teljesített szolgálatot, sok társához hasonlóan megkapta a trópusi maláriát, így az őszirózsás forradalom idején Budapesten lábadozott. Azzal, hogy 1919 nyarán ellenforradalmi összeesküvés vádjával rövid ideig a kőbányai börtön vendégszeretétét élvezte,⁸¹ később nyilván kivívta leendő felesége és családja elismerését is. Kérdés, hogy ugyanez mennyiben igaz a Prónay-zászlóaljban kifejtett tevékenységére, amelyhez 1920-ban csatlakozhatott.⁸² A két fiatal életében a közös pont, mint említettük, Albrecht főherceg személye volt – Andrassy Klára „majdnem-vőlegényének” egykori játszótársa a pozsonyi Grassalkovich-palotában nem volt más, mint Odeschalchi Károly. Kettejük jó viszonya a későbbiekben is megmaradt – olyannyira, hogy a főherceg 1920 nyarán meghívta Odeschalchit Féltoronyba, majd, hogy anyagi gondjain segítsen, felajánlotta neki, hogy szárnysegédként lépjen az ő szolgálatába. Odeschalchi az ajánlatot el is fogadta, 1920 októbere és 1921 júliusa között látta el ezt a posztot. Hogy esetleg a főherceg mutatta be neki Andrassy Klárát, vagy az ő hatására kezdett-e az udvarlásba, nem tudjuk, de mindenképp említésre méltó körülmény, hogy szinte egyidőben kerültek kapcsolatba mindketten a herceggel. Kiindulva abból, hogy 1919 végén még azt írta a főhercegnek, hogy vagy a közös élet vagy a halál a két lehetőség számára;⁸³ valamint ismerve házassága kudarcra végződött történetét, nem zárhatjuk ki azt az eshetőséget sem, hogy a leendő Odeschalchiné részéről afféle személyes revanssal állunk szemben mind párválasztását, mind pedig Károly-párti legitimista politikáját tekintve.⁸⁴

Az esküvőt végül 1921. október 5-én tartották meg a polgárdi Batthyány-kastélyban. Érdekes az esemény menete, egyszerre tükrözi egy modernebb felfogás elemeit és a tradicionális, már-már feudális szokásokat. Ha összehasonlítjuk nővérei esküvőjével, akik a budavári Mátyás-templomban, illetve a Szent István-bazilikában, népes vendégsereg jelenlétében fogadtak örök hűséget férjükhöz,⁸⁵ Andrassy Klára menyegzője jóval szerényebb rendezvény volt, nélkülözve a társasági esemény-jelleget. A szertartást szűk családi körben tartották meg, majd a koccintás után Windisch-Graetz Lajos autójával a Margit rakparti Andrassy-palotába utaztak. A hagyományos arisztokrata házasságkötési esemény-

80 Ma Solčany, Szlovákia, Nyitrai kerület.

81 Odeschalchi Károly büntetőügyéhez lásd Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), Büntetőügyek, XVI.2. Tanácsköztársaság. Budapesti Forradalmi Törvényszék iratai. 899. ügy. (1919) (HU BFL XVI.2 899–1919); *Odeschalchi K.: Régi időről i. m.* 225–229.

82 Bodó Béla: Hungarian Aristocracy and the White Terror. *Journal of Contemporary History* 45. (2010) no. 4. 710.

83 Andrassy Klára naplóbejegyzése/levele Albrecht főherceghez. 1919. október 15. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 123.

84 Odeschalchi Károly életéhez lásd *Odeschalchi K.: Régi időről i. m.*

85 Lásd pl. Andrassy Borbála és Pallavicini György esküvőjéhez: *Budapesti Hírlap*, 1911. január 31. 8–9.

sor következő lépése, vagyis az asszony és férj első közös útja a vidéki kastélyukba, itt is megtörtént, ám a szokásostól egy lényeges elemben mégis eltérően: nem a férj birtokára utazott az ifjú pár, hanem a tiszadobi Andrassy-kastélyba. Ennek oka egészen egyszerű: az igen szerény anyagi lehetőségekkel bíró Odescalchi nem tudta volna hová vinni újdonsült feleségét, legfeljebb a szolcsányi kastélyba egy látogatás erejéig.⁸⁶ Ettől eltekintve a forgatókönyv a szokásos volt: lovas bandérium fogadta a hercegi párt, majd a Tiszán átkelve Tiszadob lakossága várta őket. Beszéddek, majd este ünneplés: cigánymuzsika mellett a környékbeli falvakból összesereglett vendégsereg mulatott a fiatal párral, a férj

5. kép

Az Odescalchi-házaspár (balra) társasággal, 1920-as évek. Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár, ltsz.: 852-1961.

és a feleség egy-egy helybéli parasztlánnyal illetve -fiúval táncolt.⁸⁷ Az archaikus, már-már középkori elemek közé azonban már beszüremkedett 1921 valósága is. Andrassy Klára az út során több beszédet is intézett az őt és férjét üdvözlő helyi delegációkhoz, akik között a tiszadobi előkelőségek mellett ott találjuk a gazdasági munkásokat, a helyi kisgazdákat és a MANSZ-képviselőket is.⁸⁸

86 A pár közös életét is a Margit rakparti palota II. emeletén kezdte meg, az Andrassy-szülők ajánlották fel ezt a lehetőséget számukra.

87 Magyarság, 1921. október 11. 6.

88 Odescalchi Károly levele anyósához, ifj. Andrassy Gyulánéhoz. Tiszadob, 1921. október 7. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 123.

A mézesheteknek a király Dénesfára érkezése vetett véget. Sajnos arról nincs tudomásunk, hol tartózkodott ezekben az időkben (vagy, ahogy utólag nevezték, a „királynápok”⁸⁹ alatt) az Odescalchi-házaspár. Igaz, arról sincs több információnk, hol és hogyan érte Andrassy Klárát az első „királypuccs” híre, csupán egy feljegyzése maradt fenn nevelőapja március végi szombathelyi útjáról és a királlyal való tanácskozáson elhangzottakról.⁹⁰ 1921 októberében ifj. Andrassy Gyula és felesége, amíg erre lehetőségük volt, a királyi pár mellett maradtak. Andrassynak Tihanyban, Zichy Eleonórának csak pár nappal később Galaiban kellett búcsút vennie tőlük.⁹¹ Andrassy Klára neve legközelebb pár héttel később bukkan fel a családi írásos emlékekben, nevelőapja letartóztatása és bebörtönzése kapcsán. Amellett, hogy ifj. Andrassy Gyula pár hetes „vendégeskedése” a Fő utcai börtönben⁹² természetesen az egész családot megviselte, különösen legfiatalabb nevelt lánya aggódott bálványozott nagybátyja sorsa miatt.⁹³ Bár a következő években Odescalchiné háttérbe szorította a politizálást, későbbi karrierjéhez illetve a Bethlen Istvánnal és Horthy Miklóssal kapcsolatos ellenszenvéhez (utóbbi az egész családot jellemezte) meghatározó elvi-eszmei kiindulási alapot szolgáltatott a kormány nevelőapjával szemben tanúsított álláspontja 1921 őszén.⁹⁴

89 Andrassy Gyuláné – Boroviczény Aladárné: A királyné kíséretében. Soprontól Tihanyig. Az Entente fogságában. Bp. 1922. 5.

90 Lásd ehhez Gróf ifj. Andrassy Gyuláné Zichy E.: Napló i. m. 293.

91 Andrassy Gyuláné – Boroviczény Aladárné: A királyné i. m. 124.; 156.

92 Valójában viszonylag kellemes körülmények között telt el ez a néhány hét október 30. és december 21. között, felesége is minden nap meglátogathatta Andrassyt. Lásd erre Doblhoff Lilly interjúja özv. Andrassy Gyulánéval. MNL OL P 4 331. t. f. 480.

93 Odescalchi K.: Régi időről i. m. 271–272.; P. Károlyi Erzsébet Károlyi Mihálynéhoz. München, 1921. november 24 – december 3. Károlyi Mihály i. m. II. 266.

94 Andrassy és Bethlen a második „királypuccs” előtti napokban sikeresen kompromisszumot kötöttek egymással, amely fontos előrelépés volt egy egységes keresztény-nemzeti párt létrejötté felé. Bethlen október 21-i ún. pécsi beszéde volt hivatott ezt a megegyezést a nagyközönség előtt is feltárni, amelynek lényege abban állt, hogy Bethlen és pártja eltekint a detronizációtól, de Andrassyék sem sürgetik a királykérdés mielőbbi megoldását. Ebben a helyzetben érte Andrassyt a király Magyarországra érkezésének híre, és a politikus erkölcsi kötelességének érezte, hogy IV. Károly hívására feleljen és támogassa őt. Ezzel természetesen a Bethlen-nel való tárgyalási eredmények semmissé váltak, a kapcsolatuk között végérvényesen megromlott, és Andrassy sohasem tudta megérteni, miért nem látta be Bethlen, hogy magyar emberként nem tehetett mást, mint hogy kiállt királya mellett. Bethlen viszont azzal vádolta Andrassyt, hogy tudott a király tervéről, és szándékosan gyűjtötte Dénesfára a királypárti politikusok színe-javát, a keresztelőt mint kínálkozó alkalmat felhasználva. (Kardos József: A Szent Korona-tan és a legitimizmus. Bp. 2012. 93–95.) Az ellenszenv generációkon át is tartósnak bizonyult: mikor a képviselőjelöltként induló Andrassy Klárát 10 évvel később az Ujság riportere, Pánczél Lajos arról kérdezte, van-e politikai példaképe, ő némi habozás után – nem kevés iróniával – Bethlen István nevét említette, mondván, ő a „taktikázás ideálja”. Lásd Éljen szerezett képviselőjelöltünk: herceg Odescalchi Klára! Beszélgetés az első magyar arisztokrata hölgygel, aki a parlamentbe készül. Ujság, 1931. június 14. 9.

1926: Építés és leépítés – Önmegvalósítás vs. lemondás Hatások: Magyar Nők Szentkorona Szövetségének megalakulása, házassági válság

Andrássy Klára nem követte nővérei és édesanyja példáját – nem vált belőle a konvencióknak megfelelő, a gyermekek neveltetését és a palota/kastély működését irányító arisztokrata feleség. A megfelelő társadalmi ranggal rendelkező férj és a gyermek ugyan adott volt, de valami mégis hiányzott Odescalchiné életéből – a politika. Akár a rosszul működő házasságából menekült a közéleti tevékenység felé, akár valóban a tenni akarás hajtotta, egy biztos: tehetséges szónok volt, és könnyedén mozgott a politika férfiak által uralt világában. Láthatóan rendkívül élvezte, amit csinált. Magabiztossága mögött azonban folytonos identitáskeresés állt, bár ez a külvilág szeme elől gondosan rejtve maradt.

Az 1920-as évek közepén nagy hatással volt az immár Odescalchiné Andrássy Kláraként bemutatkozó asszonyra Hermann von Keyserling balti német származású filozófus, a darmstadti filozófiai iskola („Schule der Weisheit”) megalapítója és feje. A néhol „válásalapítóként” emlegetett Keyserling már ismert íróként érkezett előadókörútja keretében Budapestre 1925-ben, és a Szentkirályi utcai Károlyi-palotában vendégeskedett.⁹⁵ Keyserlingnek a keleti és nyugati vallási tanok összefűzésén alapuló, az irracionalizmus iránt fogékony, valamint a hagyományossal, az emberi szellemet fogva tartó konvencionálizmussal való szakítást hirdető filozófiája Andrássy Klárát is megérintette, aki mindig is érdeklődött az okkultizmus iránt.⁹⁶ Ha nem is lett Keyserling elhivatott követője, évekig levelezésben állt vele, írásait megtaláljuk a filozófus hagyatékában.⁹⁷ Keyserling többször invitálta Darmstadtba, és Odescalchiné szívesen el is fogadta volna a meghívást, ám részben anyagi okok, részben pedig családja miatt nagy bánatára nem tehetett annak eleget. Úgy tűnik, 1925–26-ban valóban hatással volt életvitelére Keyserling eszmerendszere. Egy alkalommal, éppen egy darmstadti meghívás kapcsán írta a filozófusnak, hogy sajnos még nem fejlesztette ki magában a képességet, hogy ki tudjon állni saját magáért, és ugyan minden vágya az volt, hogy Németországba utazzon, mégis a tanácsát kérte, mitévő legyen: „Csak adjon nekem tanácsot – a két erényes cselekedet közül melyiket gyakoroljam: a lusta lemondást vagy a jövedelmezőbb önmegvalósítást? Erkölcsei szempontból nézve a kettő egyenrangúnak tűnik – de egyáltalán, törhet magasabbra

95 P. Károlyi Erzsébet Károlyi Mihálynéhoz. München, 1926. január 29. Károlyi Mihály i. m. III. 185.

96 Lásd Zichy Eleonóra naplóbejegyzése, 1919. június 10. (Gurtenchkulm) *Gróf ifj. Andrássy Gyuláné Zichy E.*: Napló i. m. 173.; Keyserling életművéhez lásd Keyserling gróf. Hegyen épített város 9. (1927) 4. sz. 57.; *Erg Ágoston*: Yankee és Yoghi. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00220/korunk_EPA00458_1928_02_4531.html (letöltés: 2019. nov. 4.) *Hermann Keyserling*: Philosophie als Kunst. <https://schuledesrades.org/palme/schule/kunst/> (letöltés: 2019. nov. 4.)

97 Universitäts- und Landesbibliothek Darmstadt, Keyserling, Hermann Graf – Nachlass: Korrespondenz A2 – Z2 (Briefe an Hermann Graf Keyserling): Kasten 103 (Odescalchi-Andrássy, Clara von... Quardt, Ars) <http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/Keys-103> (letöltés: 2019. nov. 4.)

egy »a természeti törvényeknek megfelelő, házasszony«?⁹⁸ Ismerve a következő hónapok történéseit, dilemmája talán nem csupán a darmstadti utazásra vonatkozott.

Mindenesetre Andrassy Klára többre vágyott, és az 1926 januárjában megalakult Magyar Nők Szentkorona Szövetségének élére állt, ügyvezető elnökként. A szövetség programjának fontos eleme volt a politizálástól és a napi politikától való elhatárolódás, szellemiségében és tevékenységében egyaránt – azzal a céllal, hogy propagandisztikus tevékenységével a legitimizmust, mint eszmét, mindenfajta pártérdek fölé helyezze, végeredményben bebizonyítva a Habsburg-restaurációnak, mint a királykérdés egyedüli megoldásának létjogosultságát.⁹⁹ A második „királypuccs” és az azt követő detronizáció után a legitimizmus egy időre a háttérbe vonult, belátva, hogy a külpolitikai helyzet még nem érett meg a restauráció kivitelezésére.¹⁰⁰ IV. Károly 1922-ben hirtelen bekövetkezett halála után a kulcsszemély még kiskorú fia, Ottó lett. A legitimizmust pedig, ha aktív politikával nem is, de propagandával és különböző társadalmi egyesülésekkel tartották ébren: ezek közül a Magyar Nők Szentkorona Szövetsége, majd ennek férfi megfelelője jóval sikeresebbnek bizonyult, mint a korábban alapított Nemzeti Összetartás Társaskör.¹⁰¹ Odescalchiné a *Magyarságban* megjelent programadó írását éles kritikával indította, a férfitársadalom szemére vetve, hogy a politizáló nő fogalmát – amelynek pedig már igenis van létjogosultsága – tévesen még mindig az egyenlőségért küzdő szüffrazssettel azonosítják.¹⁰² Bár meglátása igen modern szemléletre vall, ha összevetjük a legitimista nőszövetség 1936-os,¹⁰³ valamint a Feministák Egyesületének 1918-as elnökségi névsorait,¹⁰⁴ meglepő a hasonlóság: mindkét helyen igen előkelő pozícióban (elnökségi tag, ill. országos elnök) szerepel a MANSZ-ban szintén meghatározó egyéniség Apponyi Albertné, valamint Ugron Gáborné neve is előfordul mindkét helyen. Ezzel nem azt akarjuk sugallni, hogy Apponyi Albert felesége meggyőződéses feminista lett volna, csupán a különböző, ideológiájukban egymástól igen távol álló egyesületek közötti átjárhatóságra kívántuk felhívni a figyelmet. Ráadásul ismeretes, hogy a Feministák Egyesülete sem radikális változásokat és a nőkre általánosságban kiterjedő választójogot kívánt, hanem ezzel szemben a vagyoni és műveltségi cenzus bevezetését támogatta. Éppen ezért köztük és az ennél többet akaró szociáldemokraták között ellentét húzódott, és ez utóbbiak szemében az egyesület arisztokrata támogatói csak még ellenszenvesebbé tették

98 Clara von Odescalchi-Andrassy an Hermann Graf Keyserling. Tiszadob, 1925. március 29. (téves a dátum, a levélen 1925. július 24. olvasható) <http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/Keys-103/0003/image> (letöltés: 2019. nov. 4.) (Németből fordította a szerző.)

99 Odescalchi Károlyné hercegné: Mit akar a Magyar Nők Szentkorona Szövetsége? *Magyarság*, 1926. április 4. 11.

100 Fiziker Róbert: A legitimista gondolkodók és a nagyvilág. A Lajtán (és az Óperenciás tengeren is) túl. *Múltunk* 58. (2013) 3. sz. 148–152.

101 Kardos J.: A Szent Korona-tan i. m. 131–134.

102 Odescalchi Károlyné hercegné: Mit akar i. m. 11.

103 Magyar Nők Szentkorona Szövetsége naptára. Bp. 1936.

104 Adatok az egyesület tisztikaráról, az egyesület tagjainak lakcímei kerületenként és különböző névsorok (Feministák Egyesülete) (1918–1946) MNL OL P 999 (Feminista Levéltár) 32/a. t.

tevékenységét.¹⁰⁵ (A mágnások közül többen, mint Pallavicini Györgyné vagy Vay Gáborné az Andrássy-klán tagjai, így feltehetően Károlyi Mihályné agitációjának köszönhetően váltak támogatókká, sőt akár az elnökségben is vállaltak valamilyen pozíciót.)

Természetesen Andrássy Klára számos egyéb szövetségnek is tagja volt (például néhány évvel később, ismét Apponyi Albertné társaságában, a Magyar Családgondozó Szövetség védnökeként szerepelt a lapokban, de a Magyar Értelmiség Ligája is elnökségi tagjai között tudhatta),¹⁰⁶ de szerepe a Magyar Nők Szentkorona Szövetségében túlmutat az egyszerű reprezentációs célokon. Valóban ő irányította a szervezet működését. A Milotay István által szerkesztett *Magyarság* című legitimista napilap főmunkatársa Andrássy híve, Pethő Sándor volt,¹⁰⁷ így a szerkesztőség szellemisége és kapcsolatai révén ez a sajtóorgánium számolt be leggyakrabban a szövetség programjairól. Az éven te több alkalommal megrendezett nagygyűlések és a karitatív tevékenység (ingyenes mozielőadás szegény gyermekeknek, játékgyűjtés az elcsatolt területeken élő magyar gyerekeknek, szeretetuzsonna, élelmiszerosztás) mellett a szervezet fő tevékenysége a különböző Habsburg-szimpatizáns rendezvények szervezésében merült ki. Álljon itt ezek közül néhány példa: előadások a királyi család steenokkerzeeli életéről, minden évben Ottó-mise a Szent István-bazilikában a trónörökös születésnapja alkalmából, Zita gálavacsora a királyné névnapjának apropóján (igaz, ez a válságos gazdasági helyzet miatt 1930-ban csupán tea-bankettre redukálódott), kápolnaavatás a dénesfai mezőn, ahol IV. Károly repülőgépe landolt 1921 októberében stb.¹⁰⁸ Odescalchi Károlyné pedig a legtöbb rendezvényen megjelent, legalább egy beszéd erejéig. A szövetségben végzett munkája tíz éven át meghatározta mindennapjait.

Miközben az újonnan alakult szövetség alkalmat adott neki arra, hogy szónoki tehetségét kamatoztatva a magyar közélet egyik ismert és sikeres asszonyává nője ki magát, házassága 1926 nyarán felborult. Kétségtelen, hogy Andrássy Klára élete Odescalchi Károly mellett sok szempontból élesen elütött a Margit rakparton megszokott viszonyoktól. Odescalchi bizonyos tekintetben kevésbé illett a képbe, mint Károlyi Mihály: nem politizált, vagyona nem volt, és miután katonai pályájának folytatása Trianon után reménytelennek látszott, üzletemberként igyekezett pénzt keresni. A házaspár helyzetéről sokat elárul a feleség imént idézett, Keyserlinghez címzett levele, hiszen a darmstadti utazás elhalasztásának egyik okaként a pénzhiányt nevezi meg Andrássy Klára.¹⁰⁹ Férje házasságkötésük idején a Magyar Általános Hitelbank tulajdonában lévő Hermes

105 *Antoni Rita*: A magyarországi feminista megmozdulások története. In: *Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről*. Szerk. Bolemant Lilla. Pozsony 2014. 22.

106 *Pesti Hírlap*, 1934. március 4. 15.; *Nemzeti Ujság*, 1934. július 20. 6.

107 Pethő Sándor és ifj. Andrássy Gyula kapcsolatához lásd *Kardos J.*: A Szent Korona-tan i. m. 168–169.

108 Ehhez lásd pl. Ottó-mise a Bazilikában. *Magyarság*, 1929. november 21. 11.; Zita királyné köszönete a Magyar Nők Szentkorona Szövetségének. *Magyarság*, 1928. július 19. 9.; „A zsákutcából csak a történelmi igazság útja vezet ki” Odescalchi hercegné Andrássy Klára grófnő beszéde a Magyar Nők Szent Korona Szövetségének közgyűlésén. Zita királyné ünneplése. *Nemzeti Ujság*, 1930. április 27. 5.

109 Lásd a 97. sz. jegyzetet.

Bank tisztviselőjeként dolgozott, eleinte a folyószámla osztályon, később a tőzsdeosztályon. 1924-ben felmerült egy hosszabb angliai kiküldetés lehetősége is, ám – ismét anyagi okokból – Odescalchi végül családja nélkül utazott ki pár hétre Londonba. Később ugyan komolyabb pozíciókban találjuk: a Györfy-Wolf Fémárugyár Rt., a Lampart, majd a Ganz-MÁVAG (vezér)igazgatói posztján – ám ekkor már nem voltak házasságok Andrassy Klárával.¹¹⁰

A házaspár pénzügyi gondjainak ismeretében feltehető, hogy az asszony egyéni ambíciói és vállalkozókedve mellett anyagi motivációi is lehettek annak, hogy Odescalchiné fodrászüzletet nyitott a belvárosi Haris közben. Az Ede Fodrászszalon tulajdonjoga felesben volt az övé, és feladatát igen komolyan vette; ő vezette a könyvelést. Igazi szenzációszámba ment a hercegné üzleti tevékenységének híre, még a kolozsvári *Ellenzék* számára is érdekesnek bizonyult.¹¹¹ Az *Est* pedig egy külön összeállítással jelentkezett a témában, néhány hasonló esetet is felhozva. A bevezető mindenesetre igen tanulságos és sokat elárul a munkavállaló arisztokrata nők korabeli megítéléséről – bár tendenciáról még nem beszélhetünk. „Nagyanyáink és anyáink, az exkluzív életű magyar nagyasszonyok korában, vajjon ki gondolt volna arra, hogy a magyar urinő alig egy emberöltő leforgása alatt megfutja azt a szédületes karriert, a mely a vidéki kastélyok és kuriák levendulaillatu, naiv elszigeteltségéből, a műhely, a dolgozószoba, az orvosi rendelő és a divatszalon modern aktivitásába ível át? Ma már a legkonzervatívabb családi szentélyek ajtaján is diadalmas erővel tódul be az élet, a mely tul a háztartás szűk munkakörén, a magyar urinőtől sokkal többet kíván: tudást, tettet, kulturmunkát, azt, hogy a maga helyén és a maga szakmájában a férfi munkájával párhuzamosan dolgozzék az egyetemes jólét céljaiért.”¹¹²

Házasságuk első éveiben az asszony neve kevesebbet szerepelt a lapokban, inkább társasági eseményeken jelent meg, közéleti szerepet nem vállalt. Anyagi gondjaik mellett mégis volt lehetőségük utazásra: először 1922-ben kísérték el „gardedámként” Almásy Jacqueline-t (az Andrassy-lányok unokahúgát) és újdonsült vőlegényét, az ékszerész-milliárdos Louis Cartier-t Párizsba (Odescalchiné, talán ezzel az utazással

110 Odescalchi Károly üzleti karrierjéhez lásd *Odescalchi K.: Régi időről i. m.* 273–313.

111 *Ellenzék*, 1921. november 17. 7.

112 Az alapítványi hölgy táncintézete és a hercegné fodrászszalonja. Az *Est*, 1921. november 26. 2. Hozzáteesszük, hogy a fenti cikkben is tükröződő konzervatív feminista szemléletmód fontos eleme, hogy a nő szerepe nem merül ki abban, hogy anyaként a gyermekét úgy neveli, hogy keresztény, hazaszerető, a szociális és nemzeti érdekeket előtérbe helyező felnőtt váljék belőle, hanem képzettsége és tájékozottsága révén mind a munkában, mind intelligenciáját tekintve a férfinak társa, támasza is kell, hogy legyen. Ez a felfogás a társadalom szintjeit tekintve azonban legfeljebb a felső középosztályig nyilvánult meg a gyakorlatban, a két háború között semmiképp nem jellemző az arisztokrata nők tömeges munkába állása. A Horthy-kor nőképeihez, illetve a női munkavállaláshoz lásd többek között: Sipos Balázs: „Asszonyfejjel férficélokért...” Olvasatok és ábrázolások az újkonzervatív korszakról. In: *Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Szerk. Palasik Mária – Sipos Balázs. Bp. 2005. 11–37.; Sipos Balázs: *Modern amerikai lány, új nő és magyar asszony a Horthy-korban*. Egy nőtörténeti szempontú médiatörténeti vizsgálat. Századok 148. (2014) 1. sz. 3–34.

6. kép

Az Odescalchi-házaspár Almásy Jacqueline és Louis Cartier társaságában a sienai dóm előtt, 1920-as évek (Odescalchi Mark tulajdona)

összekötve Lequeitióba is eljutott a királyi családhoz),¹¹³ majd pár hónap múlva szintén négyesben tettek egy hosszabb itáliai utazást.¹¹⁴ Viszonylag nyugalmas életüket a gyermekáldás kapcsán felmerülő komoly problémák is beárnyékolták: Andrassy Klára első terhességének egészségügyi okok miatt művi úton (!) kellett véget vetni,¹¹⁵ egy későbbi esetben pedig (feltehetőleg egy oldalkocsis motorkerékpáron való utazás hatására) idő előtt ikreket szült, akik rövid időn belül meghaltak.¹¹⁶ 1923-ban született meg a pár egyetlen gyermeke, Odescalchi Pál Ottó (a névválasztás nyilván nem volt véletlen).

A házasság néhány év alatt, főként a közös érdeklődési kör hiánya miatt megromlott.¹¹⁷ Andrassy Klára 1926 nyarán komoly lépésre szánta el magát: bejelentette férjének válási szándékát. A férj, első reakcióként tanácsstalanságában az esküvője színhelyére, a polgárdi Batthyány-kastélyba utazott. „Szegény Károly itt van rettentő állapotban. Testileg lelkileg összetörve. Nem tudom elképzelni mi lesz vele. Nem alszik, nem eszik. [...] Megvalloam nem hittem, hogy ennyire fassungslos¹¹⁸ lesz. De nem csoda! Szeretné, ha a kis fiu¹¹⁹ minél előbb idejönne, hogy néha láthassa. Nem bírom elhinni, hogy Kájára ne hasson ez a sok nyomorúság, amit reánk zúdított! Mindig előttem van a ti arcotok, amikor elmentem autón! Mind ezt a borzasztót megtenni egy emberért, aki alig 24 éves és máris egy asszonyt aki ugyanazt tette érte amit Kája akar tenni egy év után elhagyott. Erre

113 P. Károlyi Erzsébet Károlyi Mihályhoz. Iszkaszentgyörgy, 1922. május 30. Károlyi Mihály i. m. II. 384.; Andrassy Klára Andr[assy] Gyulánéhoz. Monte Igueldo (San Sebastian), 1922. augusztus 25. MNL OL P 4 448. t.

114 Odescalchi K.: Régi időkről i. m. 274–276.

115 A magzat táplálékellátásával voltak problémák. Andrassy Gyuláné Károlyi Mihálynéhoz. Tiszadob, 1924. szeptember 30. Károlyi Mihály i. m. II. 839.

116 Odescalchi K.: Régi időkről i. m. 276.

117 Odescalchi Mark ebben látja a fő problémát nagyszülei között. (O. M. szóbeli közlése nyomán.)

118 fassungslos (ném.): zavarodott

119 Odescalchi Pál

7. kép

Odescalchiné Andrassy Klára és fia, Pál, 1920-as évek.
(Odescalchi Mark tulajdona)

az ingoványra építi jövőjét keresztülgázolva mindenben, ami eddig szent volt előtte. Ezt nem is lehet végig gondolni. Hozzá még azt is be kell szegény gyermeknek látni, hogy ez nem csak egy rettentő tragédia, de a távolabb állók előtt nevetségessé válik.”¹²⁰ – írta le a helyzetet sógornőjének az a Battyhány Ilona, akinek Eleonóra (Ella) lánya háromgyermekes anyaként szintén elvált férjétől néhány évvel korábban, és feleségül ment szerelméhez, egy Hohenlohe herceghez.¹²¹ Az Odescalchi–Andrassy-házaspár esetében a harmadik fél minden bizonnyal Odescalchi Miklós herceg volt (Odescalchi Károly távoli rokona).¹²²

A válás gyakorlata, pláne az asszony kezdeményezésére, a korban ritkaságszámba ment az arisztokrácia köreiben, de a növekvő tendencia ellenére még a középosztály szintjén sem volt túl gyakori.¹²³ Odescalchiné lépése is botrányként robbant be az Andrassy-klán életébe, rövid- és hosszútávú következményekkel. Andrassy Klára a kialakult házassági válságával egyidőben édesanyjával újra Spanyolországba utazott,

hogy meglátogassa a királynét és családját, ám ilyen körülmények között ez is problémákba ütközött, hiszen Zita számára is kínos lehetett egy válás előtt álló asszonyt fogadni. A legfontosabb kérdés azonban a gyermek elhelyezése volt. Az édesanya könnyen abba a helyzetbe kerülhetett volna, mint imént említett unokatestvére, Battyhány Ella, aki ugyan másodszor is férjhez ment, ám az apjuknál nevelkedő gyermekeit csak néha

120 Battyhány [ány] Lajosné Andrassy Gyulánénak. Polgárdi, [1926.] augusztus 2. MNL OL P 4 475. t.

121 A szövegben előforduló személyek születési, halálozási és házassági adatainak alapvető forrása a Gudenus János-féle Magyar Főnemességi Adattár (a továbbiakban MFAT), amely a nyomtatott változat mellett online is elérhető: <http://www.macse.hu/gudenus/mfat/fam.aspx?id=5151> (letöltés: 2019. nov. 4.)

122 Odescalchi Károly anyósához, ifj. Andrassy Gyulánéhoz. Polgárdi, 1926. augusztus 7. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 124.

123 *Sárai Szabó Katalin*: A munkavállaló nő az első világháború után. In: *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás nyomán.* Szerk. Bódy Zsombor. (Magyar Történelmi Emlékek/Értekezések. Trianon dokumentumok és tanulmányok 2.) Bp. 2018. 278–286.

láthatta.¹²⁴ Zichy Eleonóra ebben a kérdésben vejét támogatta, sőt, egyenesen azt javasolta, hogy Odescalchi semmiképp se menjen bele abba, hogy Pál nevelését átengedi feleségének. „Nem szabad ezt az örült lépést ennyire megkönnyítenünk. Így nyerhetünk egy pár hónapnyi időt.”¹²⁵

Pedig Odescalchi Károly számára nem volt ismeretlen a tönkrement házasság fogalma – saját gyermekkorát is ez határozta meg. Szülei, Odescalchi Livio herceg és Zeyk Ilona grófnő házassága ugyanis hamar véglegesen megromlott. Főnemesi körökben ilyen helyzetben a legkézenfekvőbb megoldás a különélés volt, ám a két fél ennél tovább általában nem mehetett. Ez történt Odescalchi Károly szüleinek esetében is; az apa szinte ki sem mozdult Szolcsányból, míg felesége a három gyermekkel Pozsonyban élt.¹²⁶ Adódott más lehetőség is: a probléma ignorálása. Számos ilyen esetet ismerünk a századfordulás magyar arisztokrata társaságából, a legkézenfekvőbb példa Károlyi László gróf és a már említett Apponyi Franciska grófnő története: a férj elhanyagolta feleségét, mire az asszony más férfi karjában keresett vigaszt – aki jelen esetben nem

8. kép

Odessalchiné Andrassy Klára fiával, Pállal, 1930-as évek
(Odescalchi Mark tulajdona)

124 Egy ilyen alkalomról számol be Zichy Eleonóra 1921. július 16-i naplóbejegyzésében. *Gróf ifj. Andrassy Gyuláné Zichy E.: Napló* i. m. 303.

125 Ifj. Andrassy Gyuláné vejéhez, Odescalchi Károlyhoz. San Sebastian, 1926. augusztus 9. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 124.

126 Odescalchi K.: Régi időről i. m. 4. Nyilvánvalóan nem az asszony kezdeményezhette ezt a lépést, és pláne nem egy harmadik fél miatt, hiszen ez esetben a gyermekek valószínűleg az apjuknál maradtak volna. Odescalchi Károly itt azonban nem fogalmaz egyértelműen azzal kapcsolatban, hogy szülei hivatalosan el is váltak volna. A Gudenus-féle adattár, illetve Odescalchi Mark szerint ez nem történt meg. <http://www.macse.hu/gudenus/mfat/fam.aspx?id=2655> (letöltés: 2019. nov. 4.)

volt más, mint Károlyi Mihály gróf. A viszony, ami fölött a társaság igyekezett szemet hunyni, még 1913–14-ben is tartott, és mindenki tudta, hogy Károlyi Apponyi Fanny miatt nem tudja elhatározni magát Andrassy Katinka mellett. Végül mégiscsak döntött, és a legendás kapcsolat így ért véget.¹²⁷

Az Odescalchi–Andrassy-házasság hivatalosan az 1929-ben kimondott válással zárult; ifj. Andrassy Gyula temetésén még együtt mutatkoztak, ezután kapcsolatuk csak a formalitások szintjére redukálódott.¹²⁸ Pál fiuk egyelőre az édesanyjánál nevelkedett, ám édesapja az 1930-as évek második felében magához vette. Odescalchi Miklós és Andrassy Klára további kapcsolatát homály fedi; a férfi 1927-ben újból megházasodott. Kérdés, hogy ez a frigy mennyire bizonyult tartósnak, mivel 1938-ban újra Andrassy Klarával találjuk St. Antonban.¹²⁹ A legfiatalabb Andrassy-lány viszont többször nem ment férjhez: életét ezentúl a politikának szentelte.

1931: „A legszebb képviselőjelölt”

Hatások: Miért indult képviselőjelöltként a választásokon?

Duci bácsi halála, anyagi okok, meggyőződés

Andrassy Klára az 1931-es választásokon a Friedrich István vezette, 1930-ban alakult jobboldali ellenzéki párt, a Keresztény Ellenzék színeiben indult. Az első téves hírek ráckevei jelölésről beszéltek, ám hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Odescalchiné a budapesti I. (budai) választókerületben érdekelt, Friedrich után, a lista második helyén. 1931 tavaszán számos nagyhatású beszédet tartott a fővárosban és vidéken, és neve országszerte ismertté vált, hiszen a lapok szívesen foglalkoztak vele – lévén ő volt az első magyar női arisztokrata képviselőjelölt. Bár agitációs munkája nagyban hozzásegítette a Keresztény Ellenzéket ahhoz, hogy a párt két helyet is szerzett az új országgyűlésben, ő maga mégsem jutott be a Házba. Annak ellenére, hogy Friedrich két fővárosi kerületben is mandátumot kapott, és sokáig elhúzódott a kérdés rendezése, hogy melyikről mondjon le, végül nem Odescalchiné, hanem az északi kerületi lista második helyezettje, Tauffer Gábor kapott lehetőséget a parlamenti politizálásra.¹³⁰ Jelöltségének története több kérdést is felvet. Miért döntött úgy Andrassy Klára, hogy indul a választásokon, és miért éppen a Keresztény Ellenzék soraiban? Miért éppen 1931-ben jutott el arra a pontra, hogy ki lépjen a politika „színpadára”?

Az Andrassy családot 1929-ben súlyos csapás érte: június 11-én meghalt a családfő, ifj. Andrassy Gyula. A gyász érzelmi oldala mellett ez a tény egy régi anyagi problémát is a felszínre hozott, amelynek megoldása immár elodázhatalanná vált. A tiszadobi és tőketerebesi Andrassy-hitbizományok a gyermektelen ifj. Andrassy Gyula halálával

127 Erre lásd pl. Batthy[ány] Lajosné Andrassy Gyulánéhoz. Budapest, 1914. március 9. MNL OL P 4 387. t.; Batthy[ány] Lajosné Andrassy Tivadarnéhoz [sic!]. Polgárdi, 1914. MNL OL P 4 388. t.

128 Magyarország, 1929. június 14. 3–4.

129 Színházi Élet, 1938. 9. sz. 58.

130 Országgyűlési Almanach az 1931–36. évi országgyűlésről. (Sturm-féle országgyűlési almanach.) Szerk. Haeffler István. Bp. 1931. 67. Az ügyszó lásd még Magyarországon, 1931. július 7. 3.; Friss Ujság, 1931. július 7. 3.

unokatestvérére, Andrassy Sándor grófra szálltak volna. Az özvegy Zichy Eleonóra számára ez persze komoly gondot jelentett, mind anyagi, mind lelki szempontból. Amellett, hogy az ügyet lányaival és vejeivel egyetértésben perre vitte (ezt aztán később elveszítette), 1930-ban a Múcsarnokban egy nagyszabású árverést is rendezett a tiszadobi műkincsekből.¹³¹ Úgy tűnik tehát, Andrassy Klára életében a pénzhiány mint probléma újra felbukkant. Feltehetően nem a mindennapi megélhetés, hanem sokkal inkább az arisztokrata életforma ugyan redukálódó, de még mindig jelen lévő reprezentációs költségeinek szintjén okozott gondot a hitbizományok tulajdonjoga körüli bizonytalanság. Ha pedig ebben a szituációban figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a képviselői juttatások terén éppen 1930-ban lépett életbe egy újabb emelés, amelynek köszönhetően egy magyar parlamenti képviselő nemcsak a Horthy-kori országgyűlések történetében, hanem a szomszédos országokkal összehasonlítva is kimagasló fizetést kapott, feltételezhetjük, hogy anyagi okok is közrejátszottak Andrassy Klára politikusi ambícióiban.¹³² 1932-ben az *Ujság* riporterének kérdésére válaszolva szintén megélhetési gondjairól beszélt; jövedelme, úgy nyilatkozott, éppen egyenlő a nullával, pár hete viszont még 600 pengőt keresett, amit jórészt fia neveltetésére és ruháztatására költött.¹³³

Ifj. Andrassy Gyula halálának idején legfiatalabb mostohalánya már évek óta a Margit rakparti Andrassy-palotában élt fiával. Végigkísérte nagybátyja utolsó éveit, elszigeteltségében, visszavonultságában. Andrassy a második „királypuccs” és az azt követő rövid bebörtönzése után még politizált ugyan, ám karrierje 1926 decemberében végérvényesen megtört, mivel a választásokon sem a váci kerület képviselőjeként (hívei szerint a nyílt szavazás káros hatásainak köszönhetően), sem pedig a felsőház választott tagjaként nem került be a parlamentbe.¹³⁴ Ha Andrassy Klárának voltak is politikai tervei 1926-ban, példaképe, szeretett nagybátyja mellett inkább a háttérbe vonult, kvázi titkár-nőjeként hasznosítva magát.¹³⁵ 1931-ben viszont már a maga ura lehetett, és kilépve nevelőapja árnyékából, de az ifj. Andrassy által ráhagyományozott szellemi-eszmei örökséget tovább éltetve, némi legitimista színt csempészett a Friedrich-pártba.

Andrassy Klára 1931. június 15-én mondta el programbeszédét a Budai Vigadóban.¹³⁶ Alapállításként magát a magyar polgári női társadalom képviselőjeként aposztrofálta, kiemelve, hogy ennek a rétegnek egyelőre a magyar parlamentben nincs érdekképviselője.

131 A tiszadobi és tőketerebesi gróf Andrassy kastélyok műtárgyai. Bp. 1930. A perhez lásd pl. Andrassy Ilona anyjához, Zichy Eleonórához. 1929. június 26. Andrassy Ilona i. m. II. 315–317.

132 *Püski Levente*: A Horthy-korszak parlamentje. (A Magyar Országgyűlések Története) Bp. 2015. 410–417.

133 *Ujság*, 1932. április 3. 31. Odescalchiné ebben az időben édesanyjával lakott a Margit rakparton, igen szerény létszámú személyzettel (2 fő). A cikkből kiderül az is, hogy anyagi problémái kapcsán az jelentette a legnagyobb fájdalmat számára, hogy le kellett mondania a külföldi utazásokról.

134 *Kardos J.*: A Szent Korona-tan i. m. 83–84.

135 *Ujság*, 1931. június 14. 9.

136 Herceg Odescalchiné Andrassy Klára grófnő programbeszéde. Elmondta: 1931. évi június hó 15-én a Budai Katolikus Körben. Bp. 1931.

9. kép

Batthyány Gyula festménye unokatestvéréről,
Andrássy Kláráról. (Gróf Batthyány Gyula:
A színésznő, 1930.) Magántulajdon

Hogy miért is van szükség női politikusokra, azt két fő érveléssel indokolta. Az első igencsak szubjektív: „Azt hiszem, kétségtelen tény, hogy a nő sokkal szociálisabban gondolkozó lény, mint a férfi, részint azért, mert nagyobb elképzelő tehetsége inkább át tudja érezni mások bajait, gondjait, másrészt azért, mert az igazi nő mindig anya elsősorban és az egész szenvedő emberiséget – egy kissé – saját gyermekének érzi.”¹³⁷ A nő mint az emberiség gondoskodó, együttérző „édesanyja” azonban új problémákkal kényszerült szembenézni: a gazdasági válság begyűrűzött a legtöbb otthonba, és amellett, hogy az asszony hivatott ellátni a háztartás vezetését, gyakran ő maga is dolgozik, hogy megélhessen a család. Ebben a helyzetben pedig természetes, hogy ez a „dolgozó asszonytípus”¹³⁸ is jogosult arra, hogy érdekei képviselve legyenek a napi

politika szintjén is. Beszédének belpolitikai, gazdasági és külpolitikai elemei többnyire megfelelnek a Friedrich-párt programjának: állást foglalt a titkos szavazás országos szintű bevezetése mellett, a korrupció kiiktatása, az államháztartásban foganatosítandó takarékosági intézkedések, szociális reformok kiemelt helyen szerepeltek terveiben. A Keresztény Ellenzék céljai között¹³⁹ azonban nem kaptak helyet olyan legitimista „rigmusok”, mint azonnali bel- és külpolitikai lépések a törvényes királyság visszaállítása érdekében, vagy éppen minél szorosabb kapcsolat kiépítése Ausztriával. Ugyan a közép-európai gazdasági szövetség mint a fennálló válságos helyzet lehetséges megoldása a párt programjában is megjelent, de Odescalchiné nyíltan a monarchia feltámasztásában, és a perszonálunió intézménye mellett az osztrák–magyar vámunió megvalósításában látta az ország európai

¹³⁷ Herceg Odescalchiné Andrássy Klára grófnő programbeszéde i. m. 4.

¹³⁸ Uo. 4–5.

¹³⁹ A párt programját lásd Országgyűlési Almanach az 1931–36. évi országgyűlésről i. m. 58–59.

10. kép
Szavazólap Odescalchiné Andrassy Klára nevével, 1931. Magyar Nemzeti Múzeum, Plakátgyűjtemény
Iatsz.: 58.0762.

érvényesülésének útját mind gazdasági, mind külpolitikai szempontból.¹⁴⁰ Az újjáéledt monarchia azonban magyar dominanciával lenne csak működőképes, mivel Ausztria, az Anschluss fenyegető réme mellett minden tekintetben gyengébb Magyarországnál; és különösen a Habsburg-restauráció esetében szorulna a magyarok támogatására – amely nyilvánvalóan egy hasonló belpolitikai fordulatban manifesztálódna.¹⁴¹

Felmerül a kérdés, hogy a legitimista célok miért csak egy másik párt programjába „becsempészve” jelenhettek meg a politikai platformon? A legitimizmus eszméje, amelyet alakítói-támogatói alapvetően politikai pártok feletti, az egész magyar társadalmat tömörítő szellemiséggé kívánták tenni, pártként elsőként az 1935-ös választásokon szállt versenybe. Hogy csak 1933-ban alakult meg az első, magát legitimistának nevező politikai csoportosulás, az főként Apponyi Albertnek köszönhető, aki (különösen Andrassy visszavonulása majd halála után) a legitimizmus vezéralakja lett. Apponyi élete végéig ragaszkodott nézetéhez, miszerint a legitimizmus jogelvi kérdés, „a nemzet törtéiai légköre”, ezért nem lehet pártprogram. A törvényes királyság Apponyi szerint meghatározza a magyarság történetét, így államformaként egyedüli létjogosultsága vitán felül áll.¹⁴² Apponyi Albert 1933 februárjában bekövetkezett halála után alig telt el hat hónap, és Griger Miklós, túllépve a nagy előd eszméin, megalapította az első legitimista pártot. Odescalchiné természetesen ott volt a Nemzeti Néppárt (később Nemzeti Legitimista Néppárt) szegedi zászlóbontó nagygyűlésén, és a következő években mind a Magyar Nők Szentkorona Szövetségének rendezvényein, mind a párt gyűlésein lelkesen agítált Griger mellett. Holott Griger Miklós az 1920. januári nemzetgyűlési választásokon még a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának (KNEP) színeiben indult a csornai kerületben Andrassy Klára sógora, Cziráky József ellenfeleként. Griger, aki 1920-ban még „bolsi módra szidja az urakat és földet oszt systema nélkül derűre-borúra”¹⁴³ az 1930-as években keresztényszocialista politikusból a legitimista tábor meghatározó személyiségévé vált, és így Czirákyval is fátylat boríthattak egykori viszálykodásukra.¹⁴⁴ A társadalmi problémák iránti érzékenysége továbbra is megmaradt, és a „szociális népkirályság” ideáljában élt tovább – vagyis abban az eszmében, amely Andrassy Klárát, aki

140 Kis Ujság, 1931. június 10. 4.

141 Herceg Odescalchiné Andrassy Klára grófnő programbeszéde i. m. 12–13.; *Fiziker R.*: A legitimista gondolkodók i. m. 160–161.

142 Kardos J.: A Szent Korona-tan i. m. 102.

143 Andrassy Ilona húgához, Andrassy Klarához. 1920. január. Andrassy Ilona i. m. I. 350.

144 Kardos J.: A Szent Korona-tan i. m. 153.

„egész női szívével le akar hajolni a társadalmi igazságtalanság sebesültjeihez és elesetteihez”, és a magyar hagyományokhoz méltó „demokratikus és szociális királyságot akar”¹⁴⁵ egyértelműen Griger mellé állította.

Odescalchiné nehezen nyugodott bele az 1931-es választási kudarcába. A következő évben újabb lehetősége adódott arra, hogy bekerüljön a Házba: a megüresedő székesfehérvári kerületben Hóman Bálint ellenfeleként Friedrich István indult harcba a mandátumért – még hozzá feltehetően azzal a céllal, hogy amennyiben itt sikerrel jár, a fővárosi helyéről lemondhat Andrassy Klára javára.¹⁴⁶ A terv azonban nem sikerült. A következő választásokon az asszony már a Nemzeti Legitimista Néppárt színeiben indult volna. 1935 tavaszán minden energiáját a párt kampányának szentelte, Griger Bálványos úti irodájából rendszerint ő távozott utolsóként.¹⁴⁷ Nem várt fordulatként azonban Apponyi György gróf ugyanabban a kerületben (Budapest I.) lépett fel képviselőjelöltként, mint Odescalchiné – ugyan a Szabadelvű és Demokrata Ellenzék oldalán, ám meggyőződéses legitimistaként.¹⁴⁸ Ez utóbbi tény pedig éppen elég volt Andrassy Klára számára ahhoz, hogy a jelöltségtől visszalépjen; előtérbe helyezve az „ügyet” saját érdekeivel szemben.¹⁴⁹ Ezzel politikai karrierje véget ért, az 1939-es választásokon részben Griger halála, részben saját nézeteinek átalakulása, és főként a számára megfelelő politikai csoportosulás hiánya miatt nem indult.

1937: A fordulat éve?

Hatások: Károlyi-házaspár, legitimizmus hanyatlása, nácizmus térnyerése

Az Andrassy Klára életéről szóló eddigi két megjelent munka döntő jelentőségűnek tekinti 1937-es lépését, vagyis lemondását a Magyar Nők Szentkorona Szövetségének ügyvezetői posztjáról. Tóth Vásárhelyi Éva szerint erre a döntésre az vezette az asszonyt, hogy időközben „a szociális népkirályság eszméjének híve lett”.¹⁵⁰ Az állítás viszont némileg téves, mivel Odescalchiné már 1931-es kampányában a „demokratikus és szociális királyság” mellett foglalt állást, a Nemzeti Néppárt szellemisége pedig Griger révén szintén ezt az eszmét hirdette: vagyis a szociális kérdések radikális megoldásának sürgető szükségességét, amelyet kizárólag a Habsburg-restauráció gyors megvalósításával összefüggésben lehet keresztülvinni. Így a magyar trónt elfoglaló, a feladatra személyében egyedül alkalmas leendő II. Ottó király a belső politikai-társadalmi reformok mellett képes lenne megvédeni az országot a jobb- és baloldali totalitárius diktatúrák

145 Magyarország, 1931. június 14. 8.

146 Új Barázda, 1932. november 17. 6.

147 Ujság, 1935. március 12. 5.

148 Országgyűlési Almanach az 1935–40. évi országgyűlésről. (Sturm-féle országgyűlési almanach) Szerk. Haefler István. Bp. 1935. 203.

149 Andrassy Gyuláné Károlyi Mihálynéhez. Budapest, 1935. március 17. Károlyi Mihály i. m. IV/A. 303.; Ujság, 1935. március 12. 5.

150 Tóth Vásárhelyi É.: Gróf Andrassy Klára i. m. 112.

térhódításának veszélyétől is.¹⁵¹ Hajdu Tibor árnyaltabban fogalmaz és közelebb is jár az igazsághoz. Tanulmányában hangsúlyozza, hogy Andrassy Klára legitimista elveit és kapcsolatrendszerét nem számolta fel, csupán a szövetséggel szakított.¹⁵²

A döntés előzményeit vizsgálva mindkét szerző nagy jelentőséget tulajdonít az azt megelőző egy évnek, hiszen Andrassy Klára ezt az időt jórészt a Károlyi-házaspár társaságában töltötte Svájcban. Kétségtelen, hogy nagy hatással volt rá ez a néhány hónap, de nem olyan mértékben, mint azt Károlyiné szeretné beállítani.¹⁵³ Károlyi Mihály személyisége mindenesetre már évtizedekkel korábban is megérintette Andrassy Klárát, de Zichy Eleonóra szerint veje az egész család női tagjaira komoly hatást gyakorolt.¹⁵⁴ Persze ez a „varázserő” 1918–19-ben szertefoszlott, és mint ismeretes, az Andrassy-klán hónapokig nem kereste a kapcsolatot a külföldön élő Károlyi-házaspárral. A vérségi kötelék azonban hamarosan felülírta a racionális érveket, és igen óvatosan, szinte túlzott udvariassággal körített levelekben megindult a kapcsolatfelvétel az Andrassyak részéről; és ebben nagy segítségükre volt Károlyi húga, Pappenheim Siegfriedné Károlyi Erzsébet is. Eleinte egyik fél sem támogatta a találkozás ötletét, levélváltásaik is hol gyakoribbak voltak, hol elmaradoztak. Az Andrassy-nővérek közül Czirákyné volt a legaktívabb e tekintetben, és arra ösztökölte Klára hűgát is, hogy lépjen kapcsolatba Károlyinéval.¹⁵⁵ Ez be is következett; Odescalchiné négy év után először 1923-ban írt újra levelet „Katkának”.¹⁵⁶ Lassan indult meg a közeledés a két testvér között, olykor újabb konfliktusokkal tarkítva viszonyukat. Különösen Károlyi Mihály bizonyult nehézkesebbnek, főként az első években – egy 1924-es levelében jellemzően afelett sajnálkozott, hogy Franciaországban járó sógornője nem látogatott el párizsi otthonukba, „mert így nem volt alkalmam ajtót mutatni”.¹⁵⁷ Károlyiné családon belüli megítélésének változását jelzi, hogy Odescalchiné 1925-ben nyilvánosan nővére védelmére kelt a magyar sajtóban, mikor az asszonyt „női becsületében” sértették meg. Az *Uj Nemzedék* ugyanis tudni vélte, hogy a Deauville-ben luxuskörülmények között üdülő¹⁵⁸ Károlyi-házaspár társaságában időzött egy bizonyos S. úr (Strasbourg amerikai milliomos), akit nem a politika, hanem Károlyiné szépsége vonzott a gróf köreibbe. Odescalchiné közleményben szólította fel a lapot hamis híresztelése helyesbítésére; írását végül mind a *Magyarság*, mind az *Uj Nemzedék* leköszölte. Igaz, utóbbi a következő kommentárt fűzte az esethez: „A vér szava a legtöbbször erősebb

151 Gergely Jenő: A keresztény párt és a katolikus egyház politikai útkeresése az 1930-as évek második felében. Dokumentumok. Levéltári Szemle 40. (1990) 2. sz. 48–49.

152 Hajdu T.: A magyar ellenállás i. m. 435.

153 Károlyi Mihályné: Együtt a száműzetésben. Bp. 1985. 235.

154 Zichy Eleonóra naplóbejegyzése. 1918. március 10. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 83.

155 Érdekes módon Károlyiné egykori pártfogója, Pallavicininé Andrassy Borbála mutatkozott a leginkább tartózkodónak az ügyben.

156 Odescalchiné Andrassy Klára Károlyi Mihálynéhoz. Polgárdi, 1923. november 12. Károlyi Mihály i. m. II. 647.

157 Károlyi Mihály feleségéhez. Párizs, 1924. május 20. Károlyi Mihály i. m. II. 769.

158 Ismerve anyagi helyzetüket ez kevésbé valószínű.

az igazság szavánál”.¹⁵⁹ A két nővér 1926-ban találkozott újra, de egy rideg, kimért beszélgetésnél tovább ekkor nem jutottak.¹⁶⁰

Néhány évvel később, 1934-ben viszont Károlyinének alkalma nyílt hosszabb időt is együtt tölteni édesanyjával és húgával a csehszlovákiai Franzensbadban.¹⁶¹ Mint férjének írta, közös lábadozásuk kevésbé lehetett hatékony, mivel az együtt töltött idő nagy részét vitatkozással töltötték. Bár sem Andrassy Klára, sem édesanyja nem váltak meggyőződéses baloldallivá, nagy érdeklődéssel hallgatták Katinka okfejtéseit; különösen Zichy Eleonóra bizonyult befogadónak a számára merőben új eszmékkel szemben. „Angyalom! – kezdi egy alkalommal férjének beszámolóját Károlyiné – Mamival és Cájával egész nap communista propaganda folyik. Tegnap már pontokba foglaltam az argumentumokat.”¹⁶² Cájában volna megértés, de ami szomorú, hogy igazán Magyarország egy kínai fallal van körülvéve. Képzeld csak, se Cája, se Mama nem tudták, ki Dimitroff.¹⁶³ A legfurcsább, hogy megvettem a Weltbühnét,¹⁶⁴ a Tagebuchot,¹⁶⁵ a Willi¹⁶⁶ lapját és most ezt a litteraturát¹⁶⁷ olvassuk egész nap szenvedélyesen. Mama összeszedi az összes svájci lapokat és viszi a karja alatt. Straches¹⁶⁸ könyvét is passzíval¹⁶⁹ olvassa, s meg akarja tőlem venni! Mama hihetetlenül friss és hihetetlenül érdeklik ezek a problémák. Jobban, mint Cáját. Gazdasági téren igazán azt hiszem, hogy meggyőztem őket, de azután jönnek a sentimentális momentumok, – Mama kezdi, hogy milyen szörnyű, hogy kommunizálták a nőket Oroszországban és hogy a kommunizmus alatt Zenke néni¹⁷⁰ meg akarták ölni. Ekkor a conversatio¹⁷¹ megakad és mindenki izgatott lesz. De Cáját nagyon fálnak szorítottam. Ő [a] tervgazdálkodás mellett van, de

159 Uj Nemzedék, 1925. október 20. 3.

160 Károlyi M.: Együtt a száműzetésben i. m. 176. Bár Károlyiné konkrét dátumot nem említ munkájában, ám a szövegkontextusból kiderül, hogy ő inkább 1927-re teszi 1919 utáni első találkozóját anyjával, Klára húgával és Duci bácsival. Károlyi Mihály levelezése alapján a találkozó egy évvel korábban, 1926 nyarára tehető. Lásd P. Károlyi Erzsébet Károlyi Mihálynéhoz. Buják, 1926. október 1. Károlyi Mihály i. m. III. 242.

161 Františkovy Lázně, Csehország.

162 érveket

163 Georgi Dimitrov (1882–1949) bolgár születésű nyomdász, 1919-től a Bolgár Kommunista Párt vezetője, 1935–1943 között a Kommunista Internacionálé vezetője, 1946–1949 között bolgár miniszterelnök.

164 Die Weltbühne berlini baloldali politikai, művészeti és gazdasági hetilap. Első száma még Die Schaubühne címmel 1905-ben jelent meg, a '30-as években főszerkesztője Carl von Ossietzky. 1933-ban, a Reichstag felgyújtását követően betiltották.

165 Das Tage-Buch; berlini baloldali hetilap, 1920-ban alapította Stefan Großmann és Ernst Rowohlt. 1933-ban szintén betiltották.

166 Willi Münzenberg (1889–1940) német kiadó, producer, meggyőződéses kommunista, számos baloldali lap alapító-tulajdonosa.

167 irodalmat

168 Elírás: John Strachey: The Coming Struggle for Power című művéről van szó.

169 szenvedéllyel

170 Andrassyné nővére, Almásy Györgyné sz. Zichy Zenaide grófnő (1865–1924).

171 Beszélgetés.

liberális alapon. Megmagyaráztam neki, hogy ez fából vaskarika. Ő most ott tart, ahol mi '18-ban. [...] De fejlődésre képes és ha csak pár hónapra külföldön élne, egészen más volna. [...] Szeretném a mamáékat jó és hathatós irodalommal ellátni. Cája ugyan app-rehendált,¹⁷² mikor mondtam neki, hogy nem érti a gazdasági kérdéseket. Olvasta állítólag Marx Kapitalját.^{173, 174} Akár a korosodó Zichy Eleonóra híres szigora enyhült csak meg az idő múlásával, akár valóban felkeltette kíváncsiságát a baloldali sajtó, számára (ahogy egész generációja számára is) a kommunizmus fogalma nyilvánvalóan még tizenöt év múltán is 1919 fenyegető emlékeivel volt azonos. Károlyi Mihályné pedig igen gyakorlott lehetett meggyőző érvek felállításában, hiszen nem először próbálkozott családtagjai „áttérítésével”. Andrassy Ilonának a keleti fronton szolgáló férjéhez írott 1917. májusi leveleinek fő témáját már-már kommunistabarát eszmefuttatásai adták; Cziráky József pedig a változás mögött szintén a Dénesfán időző Károlyi-házaspár hatását sejtette, és épp ezért javasolta feleségének, hogy Marx, Bebel, Liebknecht és Adler mellett más szerzők műveiből is tájékozódjon.¹⁷⁵

Odescalchiné legközelebb 1936-ban utazott ki édesanyjával hosszabb időre Károlyinéhoz Lausanne-ba. A család még az év elején rossz híreket kapott az asszony egészségi állapotáról, akinek kiújuló tüdőbaja valóban okot adott az aggodalomra.¹⁷⁶ De nem csak Károlyi Mihályné küzdött különféle betegségekkel; rendkívül beteges hűgára is ráfért a svájci gyógykúra, így több hónapot töltöttek el együtt. Zichy Eleonóra hamarosan visszatért Magyarországra, de lánya nem tartott vele, kint maradt nővérével Svájcban. Összesen egy évet töltött el Károlyiékkel, és kapcsolatuk ezután igen szorossá vált. Andrassy Klára 1938–39-ben is többször megfordult nővérénel, illetve ezekben az években hónapokig Párizsban élt, ahol sógorával és annak Judit lányával járt össze gyakran. A súlyos beteg férjét ápoló Pappenheim Siegfriedné helyett a továbbiakban főként ő intézte Károlyiék pénzügyi segélyezését, amely a néhány, még tulajdonukban lévő ékszer és bútorok eladásának megszervezésében, illetve a pénz kijuttatásában merült ki. Az 1930-as évek végére az Andrassy család tagjai szinte kivétel nélkül megbékéltek az egykor árulónak kikiáltott Károlyiékkel – ehhez azonban a megváltozott politikai viszonyok és az idő megszépítő ereje mellett az is hozzájárult, hogy az Andrassy Sándor ellen a tiszadobi és töketerebesi hitbizományokért folytatott per miatt mindenképpen kapcsolatba kellett lépni Andrassy Katinkával, hogy legalább egy ügyvéd útján képviseltesse magát a nővérek (és saját) érdekében.¹⁷⁷

Egyértelmű, hogy a Károlyinével eltöltött idő valamelyest befolyásolta Andrassy Klára politikáról alkotott nézeteit, de gyökeres változásról nincs szó. Az Apponyinéhoz címzett lemondó levelében tulajdonképpen csupán a de facto tényeket öntötte hivatalos

172 Itt: zokon vette, megsértődött.

173 Karl Marx: A tőke című műve.

174 Károlyi Mihályné férjéhez. [1934.] augusztus 29. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 137.

175 Cziráky József feleségéhez, Andrassy Ilonához. 1917. május 25. Andrassy Ilona i. m. I. 237.

176 8 Órai Újság, 1936. január 21. 5.

177 Lásd ehhez P. Károlyi Erzsébet Károlyi Mihályhoz. Iszkaszentgyörgy, 1937. Károlyi Mihály i. m. IV/A. 90.

formába.¹⁷⁸ Hónapok óta fizikai értelemben is távol volt a Magyar Nők Szentkorona Szövetségétől, tehát a többi tag munkájához effektíve nem tudott hozzájárulni. Tiszta volt azzal is, hogy miután közösséget vállalt Károlyiékkel, a szövetség bizalma megrendülhetett egykori ügyvezetőjükkel szemben.¹⁷⁹

Hogy Odescalchiné politikai megnyilatkozásaiban valamiféle módosulás következett be, azt a húgaihoz ellátogató Andrassy Ilona is megerősítette.¹⁸⁰ Arról viszont, hogy nővére és sógora hatására meggyőződéses baloldalivá, esetleg kommunistává vált volna, nem esett szó. Az Apponyi Albertnéhez írott levelében világosan megindokolta, hogy hosszú vívódások után miért hozta meg mégis döntését. Alapvetően a szövetség által is képviselt jobboldali, monarchista legitimizmus koncepciójával nem értett egyet, mivel Andrassy Klára számára a restauráció, Habsburg Ottó személyével kivitelezve egy igazságosabb, demokratikus alapon felépülő, a magyar ember egyéni szabadságát és jogait mindenkor tiszteletben tartó, a szociális problémák megoldására koncentráló belső rend megalkotásának lehetőségét hordozta magában. „A magyar restaurációban nem az arisztokratikus, feudális, kapitalista világrend megerősítését láttam, hanem ellenkezőleg, ennek szisztematikus letörését, mert a királyban mindazokat a tulajdonságokat véltem felismerni, amelyek magyar uralkodó osztályokban oly nagy mértékben

11. kép

Odescalchiné Andrassy Klára persellyel a kezében, Treff kutyájával sétál Budapesten, 1930-as évek.

Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár Itsz.: 69-1495.

178 Andrassy Klára Apponyi Albertnének. Lausanne, 1937. április 15. MNL OL P 4 11. t.

179 Andrassy Klára Andrassy Gyulánához. Lausanne, 1937. április 16. MNL OL P 4 461. t.

180 Andrassy Ilona anyjához, Zichy Eleonórához. Andrassy Ilona i. m. I. 379–381.

hiányzanak: benne egy erősen népi és szociális uralkodót láttam, aki a tiszta népuralom eszközeivel valósítaná meg egykor a szociális népkirályságot.”¹⁸¹ Mint írja, eddigi közéleti tevékenysége során kevésbé hangoztatta fenti álláspontját, amely a legitimizmus hagyományos belpolitikai irányvonalától némileg eltérő húrokat pendített meg. Ám az utóbbi évek európai eseményei arra készítették, hogy nyíltan felvállalja nézeteit, mivel az ország egy újabb, mindennél fenyegetőbb veszéllyel állt szemben: a náciizmus előretörésével. Meggyőződése szerint egy jobboldali diktatúra bevezetése Magyarországon pedig beláthatatlan következményekkel járna.

A magyarországi és az osztrák legitimizmus 1930-as évekbeli történetének ismeretében szintén úgy tűnik, hogy valójában a Károlyiékkel együtt töltött év kevésbé járult hozzá Odescalchiné színvallásához. A magyar legitimista táboron belül ugyanis Griger Miklós pártalapítása már 1933-ban belső konfliktusokat eredményezett. A restaurációpárti arisztokrata politikusok többsége számára Griger személye is problémát jelentett, hiszen, ahogy ezt ő maga is kezdetektől hangoztatta, ellensége volt a kiváltságos arisztokratáknak.¹⁸² A keresztényszocialista-demokrata elemeken alapuló szociális népkirályság programja pedig távol állt „a teázó, miséző, csodát váró”¹⁸³ legitimista elképzelésektől. Ráadásul 1934-ben újabb legitimista tömörülés is alakult, főként azokból az elemekből, akik sem a Nemzeti Néppárt, sem a Magyar Férfiak Szent Korona Szövetségének soraiban nem jutottak pozícióhoz. A Legitimista Pártok Polgári Blokkja rövid ideig és kevés sikerrel működött; fő tevékenységi körét a restauráció lehetőség szerint azonnali kivitelezésének megszervezése mellett a Grigerék elleni propaganda képezte, amely a gyakorlatban Habsburg Ottó számára készített különféle jelentésekben nyilvánult meg – ám ezeket a trónörökös nem vette figyelembe, sőt, szívesen fogadta az 1935 tavaszán Steenokkerzeelbe látogató Andrassy Klárát.¹⁸⁴ A Nemzeti Néppárt az 1935-ös választásokon igen gyengén szerepelt (mindössze egy mandátumot szerzett),¹⁸⁵ és a hazai legitimizmus belső ellentétei mellett egyre több kívülről érkező támadásnak is ki volt téve.¹⁸⁶ Emellett a magyar irányzattal többé-kevésbé párhuzamosan fejlődő osztrák legitimista csoport is hasonló problémákkal küzdött. A Grigerhez igen hasonló elveket valló Ernst Karl Winter révén Ausztriában is megjelent a szociális népmonarchia eszméje. Winter, akárcsak magyar viszonylatban Griger és Odescalchiné, a szociális népkirályság megvalósításában látta az egyetlen kiutat a náci diktatúra ellen, és véleménye szerint kizárólag ez az út tenné lehetővé, hogy az ország függetlensége megmaradjon. Winter programja szinte szóról szóra megegyezett Andrassy Klára 1931-es célkitűzéseivel, és 1936–37-re mindketten eljutottak arra a következtetésre, hogy az elsődleges feladat az ország védelme mindenfajta diktatórikus törek-

181 Andrassy Klára Apponyi Albertnének. Lausanne, 1937. április 15. MNL OL P 4 11. t.

182 Kardos J.: A Szent Korona-tan i. m. 146.

183 Andrassy Klára Apponyi Albertnének. Lausanne, 1937. április 15. MNL OL P 4 11. t.

184 Kardos J.: A Szent Korona-tan i. m. 181. és Nemzeti Ujság, 1935. május 24. 8.

185 Országgyűlési Almanach az 1935–40. évi országgyűlésről i. m. 197.; 201.

186 A leghíresebb ilyen eset az 1933. novemberi Ottó-vacsora alkalmával történt, amikor a Vigadóba érkező vendégeket egy több száz fős, főként szélsőjobboldali elemekből álló csoport szóval és fizikailag is inzultálta. Lásd erre pl. Dunántúl, 1933. november 24. 5.; Kardos J.: A Szent Korona-tan i. m. 151.

véssel szemben.¹⁸⁷ Jelen esetben, mint azt Andrassy ekkor már minden beszédében, cikkében, vele készült interjúban hangsúlyozta, elsősorban a német térnyerés fenyegető réme volt az, amely valódi veszélyt jelentett mind Ausztria, mind Magyarország számára.

Andrassy Klára legitimizmusa tehát, állítása szerint, mondhatni kezdettől fogva a szociális népkirályság eszméjén alapult, vagyis a jobboldali, királyságpárti meggyőződést éppúgy magában foglalta, mint a demokratikusabb, keresztényszocialista elveket – ám a restauráció végrehajtásának sikere érdekében ez utóbbi programelemeket jobbnak látta olykor háttérbe szorítani. Valóban, az asszony 1930-as évekbeli közéleti szerepléseit figyelemmel kísérve is felfedezhető ez a kettősség. Már 1931-ben a demokratikus királyság eszméjét hirdette választási kampányában.¹⁸⁸ Határozottan elítélte a kapkodó „puccslegitimistákat”, és már ekkor jónak látta felvenni a kapcsolatot a szocialistákkal is.¹⁸⁹ A Magyar Nők Szentkorona Szövetségének ügyvezető elnöki posztja és legitimista politikai karrierjének építése nem akadályozta meg abban, hogy az 1930-as években a Feministák Egyesületének szervezésében is tartson előadásokat. *A nők helyzete a diktatúrákban* című, 1934 februárjában elhangzott fejtegetése írott formában is megjelent a polgári radikális utóvéd, Jászi-féle *Huszádik Század* örököse, a *Századunk* hasábjain.¹⁹⁰ Igen színes társaság verődött össze Andrassy Klára körül az egyesületi előadások alkalmával: együtt hallgatta őt arisztokrata és „harcos feminista”.¹⁹¹ Ugyanabban az évben egy folytatásos ankét résztvevőjeként is csatlakozott az egyesület tevékenységéhez. *A nők haljanak éhen?!* című előadói esteken többek között Kéthly Anna, Ignó Pál, Wagner Lilla pszichológus, Balkányi Kálmán és Vázsonyi Vilmosné is felszólalt. Andrassy Klára beszédében a nő munkához való jogának elismerését sürgette.¹⁹² A következő évben az egyesület egy újabb előadóst résztvevőjeként fordult Odescalchinéhez, ahol a tervek szerint Bródy Ernőné, Spur Endréné és a hazai gyárgondozónői képzés megalapítójaként ismert Balogh Mária lettek volna beszélgetőtársai. Úgy tűnik, Odescalchiné számára az sem jelentett problémát, hogy a rendezvény meghívott előadói között, szándékoltan, egy baloldali vendég is szerepelt volna. „Szerettünk volna egy szocialista nőt is, de nem tudtunk a párttól kapni. Kéthlyt pedig nincs értelme újra felkérni, annál is inkább, mert ő képviselő és mi inkább a küntrekedteket szeretnők megszólaltatni.”¹⁹³

187 Fiziker Róbert: Habsburg kontra Hitler. Legitimisták az Anschluss ellen, az önálló Ausztriáért. Az osztrák legitimista mozgalom története, 1918–1945. Bp. 2010. 168–169.

188 Odescalchi Károlyné hercegné programbeszéde. Magyarország, 1931. június 14. 8.

189 Andrassy Klára feljegyzése, 1931. MNL OL P 40. t. – No. 3.

190 Munkájában Andrassy Klára az orosz nő típusát elkülöníti a nyugat-európai diktatúrákban élő asszonyokétól. A nyugat-európai totalitárius országokban élő nők helyzetéről így nyilatkozik: „Amíg a fasizmus az olasz nőt gyermekkorban kívánja megtartani, addig a hitlerizmus a már elismert nőt taszítja vissza a kiskorúságba.” Odescalchi Andrassy Klára hercegné: A nők a diktatúrákban. Századunk 9. (1934) 3. sz. 128–133.

191 Budapest, 1934. február 22.

192 Népszava, 1934. november 25. 14.

193 Feministák Egyesülete / Válaszfogalmazványok természetes személyekhez / Odescalchiné Andrassy Klára (1935. május 22.) MNL OL P 999 (Feminista Levéltár) 8. t. – No. 752.

Andrássy Klára tehát már 1937 előtt is igyekezett megtalálni az egyensúlyt jobboldali, legitimista elköteleződése és az olykor radikális szociális reformelképzelések között: hiszen a szociális népkirályság eszméje is ezek összeolvasztásán alapult. Az olasz és német diktatúrák nyilvánvaló megerősödése, különösen pedig az Anschluss megvalósulásának lehetősége viszont arra sarkallta Odescalchinét, hogy ezek veszélyeire hívja fel a figyelmet, és minden rendelkezésére álló eszközzel a totalitárius eszmék (legyen akár bal-, akár jobboldali) térnyerése ellen harcolt. Ez a törekvése nyilvánult meg már 1934-es cikkében, amely a különböző európai diktatúrákban élő nők helyzetét egyaránt elmaradottnak találta (a szovjet asszonyokat ebből némileg kiemelte), majd 1937 végén, spanyolországi útjáról készített beszámolóiban szintén a diktatúrákkal szembeni ellenérzése fedezhető fel. Károlyiné szerint húga köztársasági meggyőződésből utazott Barcelonába és Madridba, többek között olyan különleges feladatok teljesítése végett, mint nagy összegek kijuttatása a Franco-ellen harcoló csapatoknak. Nem kizárt, hogy az asszony valóban részt vett ilyen akciókban, ám 1937 végi spanyolországi körútja mögött másféle motivációk is meghúzódtak.

Miközben Károlyiné állapota Svájcban egyre javult, húgáé csak romlott. A fizikai tünetek mellett rossz lelkiállapotához hozzájárult az is, hogy igen sokat vívódott azon, megírja-e egyáltalán Apponyi Albertnének a lemondó levelet. Ráadásul különösen rosszul érintette, hogy visszalépésének indokai a Magyar Nők Szentkorona Szövetségének tagjai előtt végül rejtve maradtak: levelét a szövetség közgyűlésén fel sem olvasták, lépését betegségével magyarázták.¹⁹⁴ A fő problémát azonban fia elhelyezése jelentette számára. Odescalchi Pál, szülei válása óta édesanyjával és nagymamájával élt a Margit rakparti Andrássy-palotában. 1937 végén azonban Odescalchi Károly magához vette a gyermeket – a lapok értesülése szerint erre az a bírósági végzés jogosította fel, amely kimondta, hogy Pál 14 éves koráig az édesanyjánál, azt követően pedig az édesapjánál nevelkedik.¹⁹⁵ Andrássy Klárát nővére, Ilona is igyekezett figyelmeztetni arra, hogy már csak fia érdekében is minél előbb haza kellene térnie külföldről.¹⁹⁶ Végül az asszony kénytelen volt beletörődni fia „elvesztésébe”, és megpróbált új életet kezdeni – újságíróként. 1937 utolsó hónapjait Párizsban töltötte: itt gyakran találkozott sógorával, Károlyi Mihállyal és annak Judit lányával. Károlyi bevezette őt a párizsi társaságába, megismertette többek között Gaston Bergery (ekkor még) baloldali politikussal is.¹⁹⁷

Andrássy Klára számára 1937 végi spanyolországi útja megélhetési szempontból is fontos volt. Egyéni „kalandvágó” habitusa mellett az újságírás számára egy új karrier lehetőségét rejtette magában. Bár küldetéséről egész családja – beleértve sógorát, Károlyi Mihályt is – igyekezett lebeszélni, Odescalchiné nem engedett elhatározásából. Éppen Károlyi tiltakozása kapcsán írta a következő sorokat édesanyjának: „De nincs igaza, ha sikerül az angol lappal megegyezni, nem szabad azt elmulasztani, hisz

194 Andrássy Ilona anyjához, Zichy Eleonórához. Andrássy Ilona i. m. II. 379–381.

195 Lásd pl. Gróf Andrássy Klára spanyol haditudósító. Brassói Lapok, 1938. január 15. 2.; *Odescalchi K.: Régi időről...* i. m. 325.

196 Andrássy Ilona anyjához, Zichy Eleonórához. Andrássy Ilona i. m. II. 379–381.

197 Károlyi Mihályné férjéhez, d. n. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 133.

az nekem pályát jelent! Mami tekintsen rám, mintha nem leánya, de fia volnék, aki nek el kell helyezkedni!”¹⁹⁸ Végül nem egy angol lap szerződtette le, hanem a francia *L'Ordre* és a dán *Politiken* megbízásából utazott Spanyolországba. Magyar nyelvű beszámolója pedig néhány hónappal később jelent meg folytatásokban az *Ujság* hasábjain.¹⁹⁹ Bár eredeti tervei szerint mindkét oldal politikusaival készített volna interjút,²⁰⁰ végül csak a köztársasági csapatokhoz jutott el Madridba és Barcelonába. Andrassy Klára veszélyes küldetése után sem tért végleg haza, mind több időt töltött külföldön, főként Párizsban. Újságírói pályáját igyekezett felépíteni, tervei között szerepelt egy kínai út is.²⁰¹ 1939 szeptemberétől viszont már Budapesten élt, és minden energiáját a lengyel menekültek megsegítésébe, illetve a német térnyerés hátráltatásába fektette.

Az 1937-es esztendő tehát Andrassy Klára életében bizonyos értelemben valóban a fordulat évének tekinthető. Fia „elvesztése” és nyugat-európai tapasztalatai, és részben ezek következményeként a Magyar Nők Szentkorona Szövetségéből való hivatalos kilépése mind arra sarkallták, hogy életét új alapokra helyezze. A világnézetét tekintve nem következett be gyökeres változás: elsősorban a jobboldali diktatúrák mind látványosabb térnyerése készítette arra, hogy életcélját újradefiniálja önmaga számára: és küldetését a náciizmus és fasizmus előretörése elleni harcban találta meg. Miután világossá vált előtte, hogy a német térnyeréssel szemben a legitimizmus és az önmagával meghasonlott legitimista tábor nem képez megfelelő erőt, a cél érdekében, szinte Machiavellit idéző logikával, fontosnak tartotta a baloldalhoz való közeledést. Toleránsabb gondolkodásmódjában értelemszerűen Károlyiék hatása is felfedezhető, ám Andrassy Klára hű maradt a neveltetését meghatározó hagyományokhoz: „Látni akarok saját szemeimmel, tanulni és okulni, hogy aztán önmagam előtt is teljes felelősséggel tudjam utamat megjárni. Azt hiszem, hogy csak így lehet az ember hű önmagához, és azokhoz a tradíciókhoz, amelyek többek tradíciónál, amelyeket sohasem felejtünk el.”²⁰²

1941: Végjáték Dubrovnikban Hatások: lengyel menekültügy, népiek, menekülés

Andrassy Klára 1939-től egyre kevesebb időt töltött külföldön, édesanyjával élt a rakparti Andrassy-palotában. Élete utolsó éveit két közéleti–szociális tevékenység töltötte ki: Lengyelország 1939. szeptemberi lerohanásától kezdve kivette a részét a lengyel menekültek mindennemű támogatásában, péntek esténként pedig az általa életre hívott értelmiségi szalonban vitatta meg vendégeivel az ország kilátásait a jövőre nézve. Mindennek Jugoszlávia németek általi megtámadása vetett véget: Odescalchiné tudta, hogy a magyar földön áthaladó Wehrmacht csapatok miatt a saját élete sincs biztonságban,

198 Odescalchiné anyjához, Andrassy Gyulánéhoz. Párizs, 1937. november 2. MNL OL P 4 463. t.

199 Odescalchiné Andrassy Klára: Asszonyszemmel végig az égő Spanyolországon. Ujság, 1938. február 6., 13., 20., 27., március 6., 13.

200 Odescalchiné anyjához, Andrassy Gyulánéhoz. Párizs, 1937. november 2. MNL OL P 4 463. t.

201 William G. R. Howell Károlyi Mihálynéhoz. Lausanne, 1938. február 27. Károlyi Mihály i. m. IV/A. 345–347.

202 Andrassy Klára Andrassy Gyulánéhoz. Párizs, 1937. november 20. MNL OL P 4 464. t.

hiszen híres volt németellenes álláspontjáról. Tehát nem kínálkozott más út, mint a gyors távozás – amely végül váratlan halálához vezetett.

Lengyelország 1939. őszi összeomlásával a baráti Magyarországra érkező lengyel polgári menekültek ügyét a szeptember 21-én megalakult Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság fogta össze.²⁰³ A szervezet élén a Vöröskereszt elnöke, Széchenyi Károly gróf állt, az alelnöki posztot pedig Andrassy Klára töltötte be. A vezetőségen kívül számos arisztokrata vett részt a menekültügyi akcióban, többek között Károlyi Józsefné, Szapáry Erzsébet és Odescalchiné nővére, Cziráky Józsefné is – ez utóbbi egy levelében külön kiemelte, hogy férjével dénesfai kastélyukban öt lengyel menekültet bújtattak.²⁰⁴ Hasonló arisztokrata szociális megmozdulásra néhány évvel korábban is volt példa: az 1934 decemberében, fővárosi színházak előadásainak szüneteiben lebonyolított jótékonyági gyűjtésből befolyt összeget a Jugoszláviából kiutasított magyarok megsegítésére ajánlotta fel a szervező, Rohan hercegné.²⁰⁵ Az egyik legsikeresebb gyűjtőnek, számos más mágnásfeleség mellett, Andrassy Klára bizonyult, aki a Fővárosi Operettszínházban nyitotta meg standját.²⁰⁶ Nem véletlen az arisztokrácia felülreprezentált jelenléte a segélyező szervezetek összetételében: Andrassy Klára generációjának neveltetésében még evidenciaként szerepelt a szociális kötelezettségvállalás szükségessége. Mint erre Sárjai Szabó Katalin is rámutat, a gondoskodó „nagyasszony” eszményképe a két háború közötti keresztény-nemzeti magyar nőképnek is fontos összetevője volt, és a segítségnyújtás, mint a társadalmi felelősségvállalás egyik megnyilvánulási formája már a középosztályi értékrendnek is hangsúlyos részét képezte.²⁰⁷

Andrassy Klára tehát az első perctől kezdve részt vállalt a lengyel menekültek megsegítésében, a fővárosban és vidéken egyaránt, időt és energiát nem sajnálva.²⁰⁸ A Margit rakparti palota pedig a lengyel egészségügy egyik bázisává vált: félemeletén kapott helyet a Lengyel Rendelő és Egészségügyi Szolgálat, illetve a Lengyel Vöröskereszt magyarországi kirendeltségének egyik részlege is. A rendelő Odescalchiné halála után is tovább működött, de 1944 márciusában a németek megszállták helyiségeit, és kivégezték a Lengyel Orvosok Csoportjának vezetőjét, Jan Srzedniczki-Kollátaj tábornokot, valamint a rendelőintézetben szolgálatot teljesítő dr. Teofil Kandafer főorvost és Sikorska ápolónőt.²⁰⁹

A lengyel menekültügy mellett Odescalchiné neve az 1930-as évek végén a népi írókat tömörítő szalonjáról vált ismertté. A társaság, sorai között Erdei Ferencsel, Darvas

203 A szervezet tevékenységéhez lásd *Kapronczay Károly*: Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945. Bp. 2009. 55–60.

204 Andrassy Ilona anyjához, Zichy Eleonórához. 1939. október 10. Andrassy Ilona i. m. II. 394. A Magyar–Lengyel Menekültügyi Bizottság összetételéhez lásd *Kapronczay K.*: Lengyel menekültek i. m. 142–145.

205 Rohan Károly Antal herceg felesége, sz. Apponyi Marika grófnő (1899–1967)

206 8 Órai Újság, 1934. december 11. 6.

207 Sárjai Szabó K.: A munkavállaló nő i. m. 287–289.

208 1939 novemberében például a Pécs melletti Sikondafürdőn elszállásolt lengyel menekülteket látogatta meg. Lásd Dunántúl, 1939. november 24. 5.

209 *Kapronczay K.*: Lengyel menekültek i. m. 150–152.

12. kép

A lengyel menekülteknek nyújtott első segítség fő szervezői 1939 őszén. Balról: Salamon-Rácz Béláné, Szapáry Erzsébet, Odescalchiné Andrassy Klára, Lukács Sarolta és Sacelláry Józsefné. (Krystyna Łubczyk–Grzegorz Łubczyk: *Pamięć. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946. / Emlékezés. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1946.* I–II. Warszawa/Varsó, 2012. II. 85.)

Józseffel és Szabó Zoltánnal, hetente ült össze az Andrassy-palotában. Ezeken az alkalmon Andrassy Klára a háziasszonyi teendőket látta el Szapáry Erzsébettel karöltve, a beszélgetések levezető elnöke az irodalombarát Borbély Mihály orvos volt.²¹⁰ Boldizsár Iván és Markos György visszaemlékezéseikben²¹¹ néhány oldal erejéig kitérnek a Kája-féle szalonra, és röviden említést tesz róla Balogh Edgár is. Az erdélyi Balogh a *Korunk* és a *Brassói Lapok* munkatársaként utazott Budapestre, állítása szerint 1941 áprilisában. Borbély ekkor bemutatta Andrassy Klárának is, aki élénken érdeklődött tőle az erdélyi állapotok felől.²¹² Ha az időpont valóban helyes, akkor Balogh Edgár az utolsók között volt, akik élve látták Odescalchinét.

Abban azonban mind Boldizsár, mind Markos és a hercegné fia, Odescalchi Pál is egyetértenek, hogy Andrassy Klára nem volt kommunista. „Kája természetesen nem volt kommunista. Egy kis fájdalmas cinizmussal azt mondhatom ma, hogy »haladó arisztokrata« volt.”²¹³ Odescalchi Pál szerint édesanyja egyre közelebb került a népiek

210 Boldizsár Iván: Keser-édes. Bp. 1987. 30.

211 Boldizsár I.: Keser-édes i. m. 29–33.; Markos György: Vándorló fegyház. Bp. 1971. 157.

212 Balogh Edgár: Az életút egy fejezete. Mórincz Zsigmond Erdély-nézőben. Tiszatáj 30. (1976) 9. sz. 50.

213 Boldizsár I.: Keser-édes i. m. 29–30.

gondolkodásmódjához.²¹⁴ Andrassy Klára valóban olvasta is vendégei írásait, így a csoport összetartó ereje (határozott németellenes álláspontjuk és a szociális problémák iránti érzékenység mellett) az irodalom szeretete volt – legyen szó akár annak műveléséről, akár „fogyasztásáról”.²¹⁵ Valójában azonban úgy tűnik, hogy az 1930-as évek végén Andrassy Klára politikai nézetei nem kapcsolódtak konkrétan egyetlen pártprogramhoz sem. Ebben a tekintetben érthető a népiekkel szemben érzett szimpátiája, hiszen eszmrendszerükben éppúgy megtalálhatók a fajvédőktől átvett elemek, mint a polgári radikálisoktól beemelt szövegek. Ráadásul a népiek tagjaik politikai irányultságát tekintve sem alkottak egységes csoportot.²¹⁶ Ez a kettősség Odessalchintől sem állt távol: miközben (feltehetőleg Károlyiék „öszöntésére”) Vámbéry Rusztemnél érdeklődött arról, hogy az oroszok vajon közbenjárnak-e Rákosi Mátyás szabadulása érdekében,²¹⁷ Ilona nővére még 1938 tavaszán is azt nehezményezte, hogy húga túlzott mértékben beavatja ügyeibe a Nemzeti Legitimista Néppárt egykori igazgatóját, Somlyódy Lászlót.²¹⁸ Levelei, amelyeket Párizsból küldött édesanyjának közvetlenül spanyolországi útja előtt, szintén egy összetettebb gondolkodásmódra utalnak. Amellett, hogy Andrassy Klára számára lényegtelen volt, hogy egy konzervatív vagy egy liberális lap számára tudósít²¹⁹ (valóban, az *Ujságban* megjelent írásai is mentesek a közvetlen politikai állásfoglalástól), nyomtatékosan kérte Zichy Eleonórárt, hogy levelének külpolitikai tartalmú részleteit juttassa el Pethő Sándorhoz. Tehát a legitimizmus egyre gyengülő „csapásirányától” való eltávolodása és baloldali „érdeklődése” nem jelentették automatikusan régi legitimista kapcsolatai felszámolását; a már említett Pethőnek meg is ígérte, hogy külföldről rendszeresen cikkeket jelentkezik majd nála.²²⁰

Andrassy Klára számára az 1930-as évek végére egyértelművé vált, hogy hazája sem menekül – ahogy ő írta – a „gleichschaltolás” elől, vagyis a hitleri Németország magyarországi térnyerése (elsősorban ideológiai szinten) csak rövid idő kérdése volt. Spanyolországi tapasztalatai is megerősítették ebben a véleményében: „Csak azt ne hig[lyék] hogy Magyarországot meg fogják kímélni. Meggyőződése, hogy nem Csehország, de mi [kiemelés Andrassy Klárától] vagyunk a következő áldozat. Kevesebb internacionális complicatiót jelentünk. Hiszen megmaradunk »önálló« államnak, csak éppen hogy gleichschaltolva²²¹ leszünk. Előbb Spanyolországot befejezik, utánna jövünk mi. [...] Ezt az összefüggést láttam első perctől fogva a spanyol és a magyar kérdés között.”²²²

214 *Adonyi Sztancs János*: Arisztokraták ma. 21 főnemes a XXI. században. I–II. Bp. 2008. II. 64–65.

215 *Boldizsár I.*: Keser-édes i. m. 30.

216 *Gyurgyák János*: Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története. Bp. 2007. 389–397.

217 Károlyi Mihályné férjéhez. Engadin [1930-as évek második fele]. OSZK Kt. Fol. Hung. 2974. 132.

218 Andrassy Ilona anyjához, Zichy Eleonórához. Dénesfa, 1938. április 4. Andrassy Ilona i. m. II. 384–385.

219 Andrassy Klára anyjához, Zichy Eleonórához. Párizs, 1937. november 2. MNL OL P 4 463. t.

220 Andrassy Klára anyjához, Zichy Eleonórához. Párizs, 1938. december 10. MNL OL P 4 466. t.

221 gleichschalten (ném). Itt: azonossá tesz, átvitt értelemben beolvaszt.

222 Andrassy Klára anyjához Zichy Eleonórához. Párizs, 1938. március 27. MNL OL P 4 465. t.

13. kép
Odessalchiné Andrassy Klára 1940 körül.
(Odessalchi Mark tulajdona)

Már a Párizsban eltöltött hónapok alatt is igyekezett kapcsolatot teremteni a francia külügyminisztérium berkein belül, hogy felhívja a figyelmet Magyarország egyre veszélyesebbé váló helyzetére.²²³ A Fő utcai palota sárga szalonjában, a Bartók- és Kodály-műveket felvonultató zongoraszó mellett összegyűlt irodalombarát társaságban pedig olykor „megbújt” egy-két brit diplomata is.²²⁴ Andrassy Klára ugyanis kapcsolatban állt Nagy-Britannia magyarországi követével, az 1939-től Budapesten szolgálatot teljesítő Sir Owen O'Malley-vel és a britek budapesti tengerészeti attaséjával, Hugo Larking kapitánnyal is.²²⁵ Az asszony határozottan Hitler-ellenes orientációja nem volt ismeretlen a németek előtt sem, ezért 1941 áprilisában, mikor a német csapatok a Jugoszlávia elleni hadjárat során magyar területen vonultak át, Odessalchiné a gyors távozás mellett döntött.

Az Andrassy Klára-nekrológok általában kétségbeesett menekülésként, előkészítés nélküli, hirtelen reakcióként mutatják be az asszony útját Dubrovnikba. A megvalósítás elhatározása valóban

gyors döntés volt, és a menekülés szó használata is jogos. Valójában azonban egy jól előkészített akcióval állunk szemben, amely a budapesti brit követség kiürítésével egyidőben (és feltehetőleg azzal összefüggésben) zajlott.²²⁶ Andrassy Klára Larking tengerészeti attasé mellett több brit diplomatával együtt érkezett meg Kotorból Dubrovnikba 1941. április 10-én délután. Mivel nem voltak pontos információik arra nézve, hogy az előre leegyeztetett forgatókönyv szerint itt vagy Kotorban várja-e őket egy angol hadihajó, amely kerülőúton Londonba szállította volna őket, bár a dubrovnikai Gradac Szállóban szálltak meg,

223 Andrassy Klára anyjához Zichy Eleonórához. Párizs, 1938. december 10. MNL OL P 4 466. t.

224 Közéjük tartozhatott Bernard Forbes, Mark Sanderson, Stephen Clisold és Artur Backer is; többek között velük együtt utazott Andrassy Klára 1941 áprilisában Dubrovnikba. Erre lásd Gr. Cziráky József útijegyzete Dubrovnikban tett látogatásáról, 1941. június. Odessalchi-magántulajdon, idézi: Tóth Vászárhelyi É.: Kája i. m. 31–37.

225 A főbb források Andrassy Klára halálához: Odessalchi Mark szóbeli közlése; *Károlyi M.*: Együtt a száműzetésben i. m. 253–254.; Gr. Cziráky József útijegyzete i. m.; *Odessalchi K.*: Régi időről i. m. 334–336.

226 *Fürj Orsolya*: A brit diplomáciai jelenlét Magyarországon 1924 és 1941 között. A British Legation szervezete és működése. Doktori (PhD) értekezés 2017. 127–128.

HERCEG ODESCALCHINÉ
ANDRÁSSY KLÁRA GRÓFNŐ

Elhunyt Raguzában, 1941. év. április 12-én.

Megdicsőült szellemed tovább vezet!...

14. kép

Odescalchiné Andrássy Klára gyászjelentése.
(Odescalchi Mark tulajdona)

a csoport néhány tagja folytonosan ingázott a két település között.²²⁷ Odescalchiné a biztonság kedvéért angolként mutatkozott be. 1941. április 12-én, nagyszombaton délután az asszony elment fodrászhoz, majd bevásárolt a húsvéti vacsorához, amelyet angol útitársaival kívánt elkölteni szállójukban. Hazafelé tartott, mikor megkezdődött a város bombázása. Andrássy Klárát két lengyel férfi, egy bizonyos Blayerovicz és társa is várta a hotelben, ők találták rá a sebesült asszonyra a robbanás után, nem messze a szállótól. A bombázásban összesen kb. 25 ember sérült meg, ebből hárman súlyosan – köztük Odescalchiné. A sebesülteket a helyi kórházba szállították, ám a pánikhelyzet és a támadás miatt fellépő áramszünet következtében ellátásuk csak lassan haladt előre. Andrássy Klára bal lába súlyosan roncsolódott, de végzetesnek fejsérülése bizonyult. Ugyan a főorvos este hét órakor gyertyafény mellett még megoperálta az asszonyt (sérült lábát amputálta), ám Andrássy Klára nem érte meg a reggelt – útitársai másnap, a kórházba virágot küldő szállodaigazgató révén kapták a hírt, hogy a velük érkezett „angol hölgy” előző este kilenc órakor elhunyt. Hugo Larking kapitány, visszatérve Kotorból, őszintén megsiratta Odescalchinét,

és rögtön intézkedett temetéséről. Andrássy Klára a dubrovniki Boninovo temetőben kapott végső nyughelyet. A haláláról szóló első kósza hírek több téves információt is tartalmaztak, az újságok először egy halálos balesetről írtak.²²⁸ A haláleset ténye és körülményei még a család előtt is csak 1941 májusának első napjaiban váltak ismertté és hivatalosan igazolttá. A következő hetekben több lap is nekrológgal búcsúztatta a népszerű „Káját”²²⁹ – és ezek közül talán Kéthly Annának a *Népszava* hasábjain megjelent írása a legőszintebb.²³⁰

227 Andrássy Klára feltehetőleg nővéréhez és sógorához, Károlyi Mihályékhoz próbált kijutni Londonba.

228 Az Ujság 1941. május 4-i számában ír az esetről, de hangsúlyozza, hogy még a család sem tudta megerősíteni a halálhírt. Lásd Ujság, 1941. május 4. 5.

229 Lásd pl. „A nők legyenek a kiengesztelődés szigetei a politikai viharban”. Emlék Odescalchi-Andrássy Kláráról. Ujság, 1941. május 11. 7.; Tüdőbajának kezelése közben érte a bomba a magyar grófnőt. Délamerikai Magyarság, 1941. július 9. 7–8.; Herceg Odescalchi Károlyné Andrássy Klára grófnő tragikus halála a bombázott Raguzában. Pesti Hírlap, 1941. május 6. 5.

230 Elmúlt egy asszonyi élet. Népszava, 1941. május 9. 6.

Összegzés

Andrássy Klára életútja, egyéni indíttatásait és személyiségi jegyeit is figyelembe véve, több szempontból is alkalmas arra, hogy bemutatásával generációjának adottságaira és problémáira is felhívjuk a figyelmet.²³¹ A két világháború közötti politikai berendezkedés egyik újdonsága volt (az előző rövid életű rendszerektől megörököelve) a női választójog bevezetése. Andrássy Klára, arisztokrata nőként egyedülálló módon, nem csak az aktív, hanem a passzív választójogban rejlő lehetőségekkel is élt, és így – bár az országgyűlésbe végül nem jutott be – szinte mindent elért, amit egy asszony a korban politikai karrier terén megvalósíthatott. Szociális problémák iránti érzékenysége, az általa is látogatott és vezetett egyesületek és mozgalmak főnemesi tagjainak magas számából kiindulva, nem feltétlenül egyéni habitusának, inkább az arisztokrata nevelési elveknek és „küldetéstudatnak” a megnyilvánulása.

Különösen érdekes Andrássy Klára házasságának története és anyagi helyzetének alakulása. A legfiatalabb Andrássy-lány, arisztokrata közegben abszolút szokatlan módon, egy üzletemberhez ment feleségül. Odescalchi Károly hiába rendelkezett hercegi ranggal, bankigazgatói, majd vállalatigazgatói pozíciója idegenként hatott az Andrássy családban. Vele szemben még az oly ellentmondásos személyiség, mint Károlyi Mihály is hagyományosabb utat járt be, ha a „pénzkeresés” módját nézzük – de csak 1918-ig tehette ezt meg. Hiszen Károlyi és Odescalchi között egy generációs különbség húzódott: a Trianon következtében birtok nélkül maradt herceg és sors-, illetve kortársai előtt már fiatalkorban sem nyílhatott más út a megélhetéshez. A házasság kudarca pedig egy újabb korosztályos jelenséget sejtet; bár az arisztokrácia soraiban kevésbé érvényesült a válások növekvő számának tendenciája.

Andrássy Klára életét 1918–1919-től kezdve végigkísérik az anyagi problémák. Ezen a téren sokáig férje sem tudta a stabilitást biztosítani, majd válása és az Andrássy-hitbizományok elvesztése után helyzete már-már kritikussá vált. Egyéni ambíciói mellett a pénzhiány is ösztönözhetette arra, hogy az 1930-as években két alkalommal is induljon képviselőjelöltként a nemzetgyűlési választásokon, majd vereségei után szintén anyagi okok miatt fordult az újságírás felé. Ezzel ismét egy új jelenséget testesített meg személyében: a dolgozó arisztokrata nő típusát, amelynek Odescalchiné életében egyik korai megnyilvánulása belvárosi fodrászsalonjának megnyitása volt. Anyagi problémáival Andrássy Klára nem volt egyedül, levelezését elemezve számos hasonló esettel találkozunk a két háború közötti magyar arisztokrácia körében.

Andrássy Klára életútjából is rekonstruálható, hogy generációjának arisztokratái számára két, a gondolkodásukat döntően befolyásoló fordulópontot tartogatott a két háború közötti magyar és európai eseménytörténet, amelyek szinte keretbe foglalják a korszakot. Ahogy Odescalchiné, úgy társai életét is meghatározta 1918–1919 mindent

231 A „generációs tapasztalat” mint az arisztokrácia és a nemesség 20. századi történetének kutatása kapcsán előtérbe kerülő szempont alkalmazásához lásd *Eckart Conze*: *Deutscher Adel im 20. Jahrhundert. Forschungsperspektiven eines zeithistorischen Feldes*. In: *Deutscher Adel im 19. und 20. Jahrhundert. Bűdinger Forschungen zur Sozialgeschichte 2002 und 2003*. Hrsg. Günther Schulz – Markus A. Denzel. (Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit, Band 26.) St. Katharinen 2004. 31–32.

elsodró „áramlata”, és amellet, hogy véget vetett az arisztokráciának évszázadokon át társadalmi dominanciát biztosító politikai berendezkedésnek, egy új, a korszakban rémképként újra és újra visszatérő fogalommal ismertette meg a társadalom egészét: a kommunizmussal. Ugyan Marx *Tőkéjét* a tájékozottabb arisztokraták olvasták, és többben közülük a világbéke megteremtésének esélyét látták a kommunizmus megvalósulásában, a Tanácsköztársaság hónapjai nézeteik revideálására készítették őket is: vagyis az arisztokrata kommunizmusértelmezés egészen más színezetet kapott 1919 után, mint az első világháború békére vágó éveiben. Tizenöt évvel később pedig már a jobboldali szélsőséges irányzatok térnyerése kapcsán aktivizálta magát több arisztokrata nő (is), adott esetben lengyelmentő akciók során nyilvánítva ki németellenes álláspontjukat. Andrassy Klára és környezete, vagyis az Andrassy-klán számára tehát minden szélsőség kerülendő volt, és a rendelkezésükre álló eszközökkel harcoltak is előretörésük ellen. Kiszélesítve a kört (természetesen számolva a mindkét oldalt erősítő kivételekkel), úgy tűnik, hogy a két világháború közötti arisztokrácia soraiban a hazájukra is veszélyt jelentő diktatórikus rendszerek és az általuk képviselt szélsőséges ideológiák elleni harc, bizonyos időre ugyan, de egységet tudott teremteni. Andrassy Klára pedig, aki a politika iránti rajongását és szónoki tehetségét „családi örökségként” kapta, női politikusként, vagyis a korszak viszonyai között a lehető legmodernebb eszközökkel igyekezett tenni hazájáért, melynek érvényesülési útját kezdetben meggyőződéssel a legitimizmusban látta, majd ezt némileg túlhaladva, a szociális népkirályság eszméjében kereste.

KLÁRA ANDRÁSSY, EINE (A)TYPISCHE ARISTOKRATIN

Zusammenfassung

In dieser Studie wurde, auf die wichtigsten Zäsuren und Beeinflussungen konzentrierend, eine Analyse des Lebenswegs der Gräfin Klára Andrassy (1898–1941) durchgeführt. Der Name der jüngsten Schwester der „Roten Gräfin“ Katinka Andrassy erscheint nur selten in der Fachliteratur, denn sie ist im Allgemeinen nur wegen ihres Gesinnungswandels interessant. Klára (oder Kaja) Andrassy politisierte in den späten 1920ern und in der ersten Hälfte der 1930er Jahre als eine engagierte Kämpferin des ungarischen Legitimismus, später näherte sie sich aber linksorientierten gesellschaftlichen und politischen Gruppen an. In meiner Studie suche ich Antworten auf die Fragen, ob es eine reale innere Umwandlung war, und welche Motivationen und Gründe im Hintergrund standen. Daneben funktioniert dieser Aufsatz als eine Fallstudie, deren Ziel ist, die Elemente der Gesinnung und die Möglichkeiten einer hochadligen Frau der sogenannten Horthy-Epoche zu präsentieren, die aus ihrer Erziehung, der gesellschaftlichen Sphäre und dem individuellen Lebensweg ebenso stammen konnten, als aus der Zeitgeist.